

Ч-01

Частина 1. ВСТУП ДО КУРСУ. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Ч-02

Частина 2. ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ: ОСНОВИ ТА СТРАТЕГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ч-03

Частина 3. ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ: ОСНОВИ ТА СТРАТЕГІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ч-04

Частина 4. ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Ч-05

Частина 5. ІНСТРУМЕНТИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ч-06

Частина 6. МОНІТОРИНГ, ОЦІНЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Ч-07

Частина 7. РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

Ч-08

Частина 8. ІТ-АРХІТЕКТУРА СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Ч-09

Частина 9. ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ. РЕІНЖИНІРИНГ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСІВ В ОРГАНАХ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ч-10

Частина 10. ЕЛЕКТРОННІ ПОСЛУГИ

Ч-11

Частина 11. ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ч-12

Частина 12. СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ, ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК НАВИЧОК ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Ч-13

Частина 13. ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ В СИСТЕМАХ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

Ч-14

Частина 14. ЕЛЕКТРОННА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ч-15

Частина 15. ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

ВСТУП ДО КУРСУ. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

частина

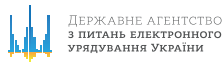

Київ • 2017

ISBN 978-966-2214-78-9

9 789662 214789

Публікація підготовлена за підтримки Швейцарської агенції розвитку та співробітництва в рамках програми «Електронне врядування задля підзвітності влади та участі громади», що реалізується Фондом Східна Європа та Фондом InnoVABridge спільно з Державним агентством з питань електронного урядування України.

Програма EGAP спрямована на використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), що допомагають вдосконалити якість врядування, покращують взаємодію влади та громадян та сприяють соціальним інноваціям в Україні.

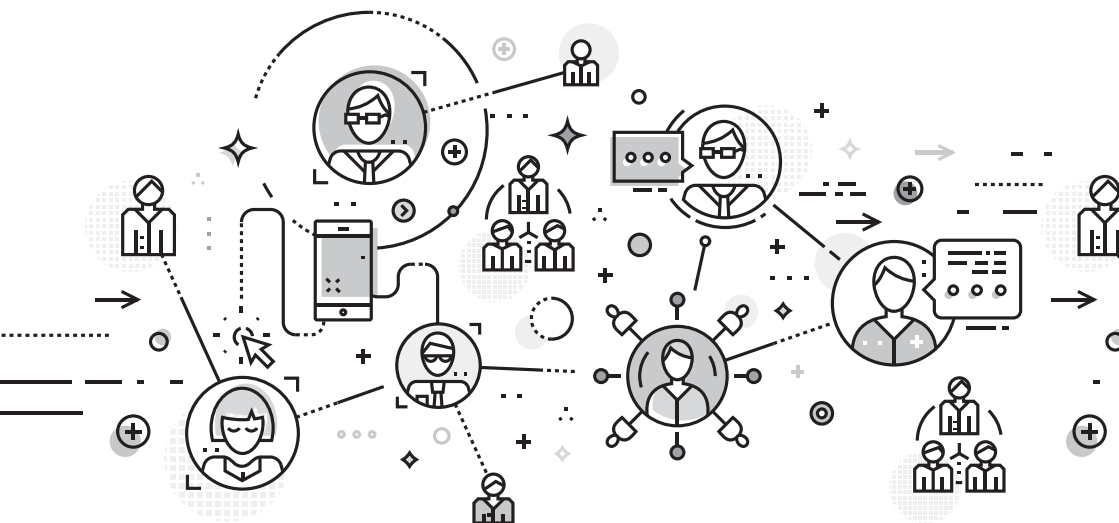
Більше про програму EGAP: egar.in.ua

ЕЛЕКТРОННЕ
УРЯДУВАННЯ *та* ЕЛЕКТРОННА
ДЕМОКРАТІЯ
Навчальний посібник у 15 частинах

ВСТУП ДО КУРСУ. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

частина

1

Київ • 2017

УДК 35.078:681.518

ББК 67.400+32.81
Е45

*Схвалено Вченою радою Національної академії державного управління
при Президентіві України (протокол № 240/11-10 від 24 листопада 2016 р.)*

Рецензенти

Орлов О. В., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри інформаційних технологій і систем управління Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України;

Лопушинський І. П., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри державного управління та місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету;

Місников Ю. Г., доктор філософії, експерт з питань електронного урядування ООН, країн Європи та СНД;

Архипська О. І., експерт з урядування, Transparency International Україна, член Координаційної ради з питань реалізації в Україні Ініціативи Партнерство «Відкритий Уряд».

Е45 **Електронне урядування та електронна демократія:** навч. посіб.: у 15 ч. / за заг. ред. А.І. Семенченка, В.М. Дрешпака. – К., 2017.

Частина 1: Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії / [В.Я. Малиновський, Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко]. – К.: ФОП Москаленко О. М., 2017. – 70 с.

ISBN 978-966-2214-78-9

Навчальний посібник містить навчальні матеріали для викладання теми «Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії» та самостійної роботи для тих, хто навчається. У посібнику розкриваються теоретичні аспекти електронного урядування та електронної демократії. Розглядаються мета, цілі, основні завдання, моделі та еволюція електронного урядування, основні напрями розвитку та форми електронної демократії. Наведені приклади застосування електронного урядування та електронної демократії у зарубіжній та вітчизняній практиці.

Для студентів і слухачів спеціальності «Публічне управління та адміністрування», слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, студентів, аспірантів, представників громадських організацій та бізнесу, що опановують питання електронного урядування та електронної демократії.

ISBN 978-966-2214-78-9

© Міжнародна благодійна організація
«Фонд Східна Європа», 2017

© В. Я. Малиновський, Н. В. Грицяк, А. І. Семенченко, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ	7
1.1. Сутнісні особливості електронного урядування	7
1.2. Фактори впливу на розвиток та впровадження електронного урядування	13
1.3. Теоретичні засади електронного урядування	15
1.4. Міжнародні та національні документи у сфері електронного урядування	20
1.5. Мета, цілі та завдання електронного урядування	22
1.6. Принципи електронного урядування	25
1.7. Моделі електронного урядування	28
1.8. Етапи розвитку електронного урядування	32
Висновки	35
Запитання для самоконтролю	38
Рекомендована література	38
2. ОСНОВИ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ	40
2.1. Поняття та зміст електронної демократії	40
2.2. Цілі та основні напрями розвитку електронної демократії	44
2.3. Форми та інструменти електронної демократії	48
Висновки	56
Запитання для самоконтролю	57
Рекомендована література	57
ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ	58
ГЛОСАРІЙ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ПРИМІТКИ	66

ВСТУП

Недостатня ефективність існуючої системи публічного управління України в умовах динамічного і, часом, малопередбачуваного впливу сучасних факторів геополітичної конкуренції, глобалізації й найбільш гострих форм інформаційного протистояння вимагає зміни всієї концепції діючої системи публічного управління та адміністрування з метою її адаптації до сучасних умов глобалізації, розвитку громадянського та інформаційного суспільства, сервісної та «сильної» держави.

У таких умовах традиційні способи взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування (далі – органи публічної влади) з громадянами та бізнесом, а також між собою стають недостатньо ефективними та результативними. Для створення нових, більш зручних методів доступу до інформації та послуг все частіше застосовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ). Електронне урядування як нова форма організації публічного управління та адміністрування, за рахунок широкого застосування новітніх ІКТ забезпечує якісно новий рівень відкритої взаємодії держави та суспільства, надання повного комплексу публічних послуг для всіх категорій громадян та суб'єктів господарювання. Упровадження електронного урядування передбачає реалізацію послідовного, комплексного та індивідуалізованого підходу до надання публічних послуг для населення. Це означає структурну та функціональну перебудову діяльності органів публічної влади та їх взаємодії з громадянами, бізнесом та між собою.

Загальносвітовою тенденцією розвитку суспільно-політичних відносин є посилення їх непрогнозованості, збільшення кількості та складності проблем у цій сфері. Зазначене вимагає пошуку та впровадження нетрадиційних підходів, принципів та методів формування та реалізації відповідної публічної політики та публічного управління, а також упровадження інноваційних підходів до підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для органів влади, формування її політичної та управлінської еліти, які б володіли такими методами та були спроможними їх впроваджувати в життєдіяльність суспільства та держави.

Тому одним із пріоритетних напрямів розвитку публічного управління та публічної служби в Україні визначено підготовку публіч-

них службовців до роботи в умовах електронного урядування та електронної демократії, актуальність чого обумовлена низкою таких факторів як:

- зміни ролі, місця, функцій та завдань органів влади в умовах глобалізації та розбудови інформаційного суспільства та суспільства знань;
- недоліками традиційного публічного управління;
- широким впровадженням елементів електронного урядування згідно зі «Стратегією розвитку інформаційного суспільства», «Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», міжнародною ініціативою «Партнерство «Відкритий уряд»;
- проведенням адміністративної реформи в Україні, складовою якої є електронне урядування;
- зростанням рівня загроз в інформаційній сфері, обумовлених широким впровадженням ІКТ в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства та держави;
- недостатньою обізнаністю та готовністю публічних службовців, а також населення до впровадження електронного урядування.

Метою модуля «Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії» є ознайомлення тих, хто навчається, із понятійним апаратом та місцем електронного урядування в системі публічного управління та адміністрування, теоретичними передумовами, сутністю, принципами, стратегічними завданнями, пріоритетними напрямками розвитку, етапами, моделями, основними проблемами та умовами успіху впровадження електронного урядування.

Вивчення матеріалів цієї частини забезпечить тим, хто навчається, отримання таких професійних компетенцій як:

- знання концептуальних засад е-урядування та е-демократії;
- вміння на практиці застосовувати отриманні теоретичні знання з е-урядування та е-демократії.

Завдання модуля:

- сформувати сучасні теоретичні та практичні знання, уміння та навички з електронного урядування (е-урядування) та електронної демократії (е-демократії);
- сформувати навички самостійної роботи з джерелами в Інтернеті;

- розвинути логічне та аналітичне мислення;
- навчити використовувати набуті знання на практиці.

Результатом вивчення модуля має бути оволодіння слухачем:

- категорійно-понятійним апаратом інформаційного суспільства, електронного урядування та електронної демократії;
- загальними принципами, методами та моделями електронного урядування;
- умінням застосовувати набуті навички в практичній діяльності в сфері впровадження технологій е-урядування та е-демократії;
- здатністю використовувати найкращий зарубіжний і вітчизняний досвід у цій сфері;
- знаннями стосовно сутності, значення та основних етапів формування електронного уряду в Україні;
- умінням забезпечувати реалізацію сервісно-орієнтованої державної служби;
- здатністю адаптації слухачем власної поведінки до прийнятих системних цінностей в умовах запровадження змін.

Основними організаційними формами вивчення теми «Вступ до курсу. Концептуальні засади електронного урядування та електронної демократії» є лекційні та семінарське заняття.

Слухачам курсів підвищення кваліфікації публічних службовців за цією темою необхідно акцентувати увагу на категоріально-понятійному апараті, основних передумовах електронного урядування, його зв'язку з інформаційним суспільством, основних завданнях, пріоритетах, моделях, етапах впровадження електронного урядування, зв'язку електронного урядування з адміністративною реформою, основних факторах впливу та ризиків успішного впровадження е-урядування та е-демократії.

Слухачам магістратури за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» рекомендуємо детальніше ознайомитися з теоретичними засадами традиційного ієрархічного державного управління, нового державного менеджменту, політичних мереж, належного урядування (англ. – «good governance»), їх сильними та слабкими сторонами.

Державним службовцям і посадовим особам місцевого самоврядування, які самостійно опановують цей курс, доцільно звернути увагу на питання використання ІКТ в публічному управлінні.

1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ

1.1. Сутнісні особливості електронного урядування

Класична теорія менеджменту у державному секторі реалізувалася на практиці через модель публічного адміністрування (англ. – *public administration*), *неокласична теорія менеджменту* – через модель публічного управління (англ. – *public management*), *сучасна теорія менеджменту* – через модель нового публічного управління (англ. – *new public management*) (рис. 1).

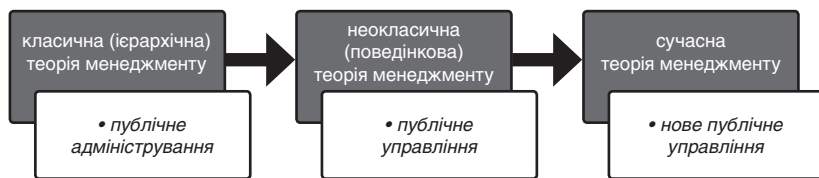

Рис. 1. Еволюція моделі управління у державному секторі

У глосарії Програми розвитку ООН термін «*публічне адміністрування*» має два тісно пов'язаних значення:

- 1) цілісний державний апарат (політика, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо), який фінансується за рахунок державного бюджету і відповідає за управління і координацію роботи виконавчої гілки влади та її взаємодію з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві та зовнішньому середовищі;
- 2) управління та реалізація різних урядових заходів, що пов'язані з виконанням законів, постанов та рішень уряду та управління, що пов'язане з наданням публічних послуг¹.

Термін «публічне управління» (англ. *public management*), який замінив термін «публічне адміністрування» (англ. *public administration*), вперше використав англійський державний службовець Десмонд Кілінг у 1972 р.: «*публічне управління* – це пошук найкращих способів використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей держави: публічне управління спрямоване на реалізацію

прав, свобод та законних інтересів приватних осіб і передбачає якнайповніше застосування владою принципу публічності – відкритості та прозорості діяльності її апарату, право впливу громадян на діяльність органів влади, громадський контроль за діяльністю управлінського апарату тощо»². Поява нової форми управління у публічній сфері була спричинена потребою модернізувати організаційні структури і процедури, які вони використовують, для того, щоб усі інституції публічної сфери працювали краще. Публічне управління стосується ефективного функціонування всієї системи публічних інститутів.

Програма розвитку ООН використовує термін «**публічне управління**», запропонований американським ученим Джеєм М. Шавріцом у Міжнародній енциклопедії державної політики та адміністрування: «**Публічне управління** – це галузь практики та теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне забезпечення, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом, та оцінка ефективності»³. Зазначене визначення містить такий важливий компонент, як «забезпечення інформаційними технологіями», що дає можливість вважати електронне урядування та електронну демократію важливими складовими публічного управління та адміністрування.

Як будь-яка система, публічна адміністрація не може залишатися незмінною в постійно змінному світі. Саме такий підхід визначає практику державного будівництва у багатьох зарубіжних країнах, як розвинутих, так і тих, що відносяться до перехідних демократій. Широкомасштабні адміністративні і територіальні реформи у світі зумовлені цілою низкою причин, серед яких, найперше, слід виокремити глибинні зрушення у системі соціальних зв'язків і технологічної організації сучасного суспільства. Вважається, що нове осмислення процесу адміністративної трансформації спричинили три значні зміни, що відбулися у США та Західній Європі упродовж вісімдесятих років минулого сторіччя: реструктуризація економіки, оновлення політичних систем країн та зміни ідеологічної парадигми⁴. Дослідження американських учених у сфері аналізу історії публічної адміністрації показали, що всі адміністративні реформи у США за часовими параметрами співпадали з новими техніко-економічними парадигмами і довгими економічними хвилями⁵. Згадана закономірність є характерною не тільки для Сполучених Штатів, адже процеси формування в останній чверті ХХ ст. інфраструктури інформаційного

суспільства зумовили поступовий перехід від ієрархії організованих структур управління до мережевого принципу⁶.

В окремих країнах Європи залежно від багатьох причин, зокрема, від періоду їх проведення, цілі адміністративної реформи суттєво відрізнялися. Так, у Західній Європі у сімдесятих роках минулого століття метою перетворень стало підвищення спроможності громад та посилення муніципальної влади, тоді як у вісімдесятих-дев'яностих роках практично у всіх промислово розвинених державах світу запроваджувалася модель «New Public Management» (Нове публічне управління – НПУ), зорієнтована на «спрямування, ніж безпосереднє керування»; партнерство між державним і приватним секторами, надання послуг громадськості⁷. Вона ґрунтувалася на принципах результативності та наслідках діяльності, ніж на процесах, пошуку інновацій та запровадження принципів бізнесу в управління державними справами (зниження державних видатків, підвищення спроможності держави до розвитку і реалізації політики, поліпшення виконання державою функцій роботодавця, підвищення якості надання послуг і ріст довіри до влади з боку приватного сектора та суспільства). НПУ прагне не тільки ліквідувати міждержавні адміністративні кордони, але й зробити умовною межу між державним і приватним секторами, вводячи у практику державних служб аутсорсинг, аукціони, бенчмаркінг, ваучери, контрактний менеджмент, контролінг, тендери та інші ринкові інструменти. Метою здійснюваних реформ є відхід від веберівської моделі раціональної бюрократії, як такої, що не відповідає потребам постіндустріального розвитку, інформаційного суспільства⁸.

Візією реформ публічного управління у відповідності з моделлю НПУ стало досягнення більшої ефективності, гнучкості, прозорості зв'язків держави з громадянами – споживачами послуг. Фактично НПУ стало революцією у поглядах на державу, яка із всеохоплюючого Левіафана⁹ постає надавачем послуг. На місце інтерпретації держави як осереддя світового розуму і творця історії в гегелівському дусі приходять сервісний підхід, що презентує державу в якості організації, що зорієнтована на надання послуг громадянам. Стратегічні функції державного управління залишаються у повноваженнях державного апарату, тоді як функції обслуговування передаються до комерційних структур.

Слід наголосити, що революція у поглядах на роль державного управління здійснилася не відразу. Їй передувало, з однієї сторони, усвідомлення непомірної вартості і громіздкості держави, надлиш-

кової чисельності держапарату. З іншого боку, зросла ефективність структур громадянського суспільства. При цьому, класичні канони веберівської бюрократії, такі як раціональність, орієнтація на формалізовані процедури, прозорість, чіткість, підзвітність суспільству залишилися актуальними. Однак, у контексті концепції «активізуючої держави» з'являється нове розуміння публічного управління – *належного урядування* («*good governance*»), концепція якого пов'язана з проблемою організованості суспільства з метою гарантування рівності можливостей та соціальної, економічної справедливості для всіх громадян.

Належне урядування:

- демократична та ефективна система публічного управління з успішно діючими публічними інституціями, відповідною якістю публічних послуг та вмінням пристосуватися до нових суспільних потреб та викликів на основі взаємовідносин між владою, бізнесом і громадськістю;
- концепція демократичного політичного режиму, пов'язана з проблемою організованості суспільства з метою гарантування рівності можливостей та соціальної, економічної справедливості для всіх громадян. Ефективне урядування ґрунтується на таких критеріях: публічність та передбачуваність; політична стабільність і відсутність насилля; ефективність уряду; якість регулятивної діяльності; верховенство права; контроль за корупцією¹⁰.

Зміна концепцій державного управління не заперечує необхідність виконання державою своїх ключових функцій, зокрема, забезпечення законності та правопорядку, визначення суспільних стандартів та цілей, захисту незахищених груп населення та охорони навколишнього середовища, забезпечення виробництва певного продукту і послуги для суспільства, якщо це продиктовано, наприклад, питаннями безпеки і за умови, що держава спроможна це зробити з меншими затратами, ніж інші виробники і надавачі послуг. Водночас, вона створює необхідні умови для процесів суспільної активності і спонукає громадян до самостійного вирішення більшості проблем.

Відповідно, створення ефективної системи публічної адміністрації, що надаватиме якісні публічні послуги суспільству, стало метою адміністративних реформ. Для її досягнення впроваджувалася ідеологія «служіння суспільству» як фундаментального принципу функціонування публічної адміністрації та вирішувалися завдання щодо:

-
- а) формування стабільної та ефективної організації та діяльності виконавчої влади;
 - б) організації професійної, політично нейтральної та відкритої публічної служби;
 - в) створення системи спроможного місцевого самоврядування;
 - г) зміцнення статусу громадянина у відносинах з органами публічної адміністрації;
 - ґ) гарантування підконтрольності публічної адміністрації політичній владі та суспільству.

У цьому контексті слід виокремити сутнісні особливості електронного урядування як складової публічного адміністрування та публічного управління. Демократизація публічного управління, у тому числі, введення в електронний уряд електронної демократії, обумовило появу нового терміну – «електронне урядування». Щодо визначення електронного урядування застосовуються різні підходи, кожен з яких розкриває його особливості в залежності від сфери застосування. При цьому найбільш вживаними є такі:

- *технократичні*, в яких електронне урядування розглядається як одна з базових технологій інформаційного суспільства разом з такими технологіями, як електронна комерція, електронні освіта, культура, охорона здоров'я, наука, охорона навколишнього середовища тощо, або як один з етапів впровадження ІКТ у державне управління (комп'ютеризація–інформатизація–електронне урядування) як відповідна організаційно-технічна система;
- *теоретичні*, в яких електронне урядування розглядається як відповідна ідеологія, концепція, теорія або як одна з сучасних форм державного управління, що конкурує або базується на таких підходах, як новий державний менеджмент, політичні мережі, належне урядування («good governance»), «відкритий уряд», синергетичний та новий інституційний підходи тощо.

Електронне урядування (е-урядування):

- форма організації державного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням ІКТ для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян;¹¹

- оптимізація процесу надання адміністративно-соціальних послуг, політичної участі громадян у державній розбудові шляхом зміни внутрішніх і зовнішніх відносин за допомогою технічних засобів, Інтернету та сучасних засобів масової інформації;
- система взаємодії органів державної влади з населенням, що будується на широкому застосуванні інформаційних технологій з метою підвищення доступності та якості державних послуг, зменшення строків їх надання, а також зниження адміністративного навантаження на громадян та організації щодо їх отримання¹²;
- електронне урядування є не лише модернізацією всієї системи державного управління, але й налагодженням активної взаємодії органів державної влади з громадянами за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій¹³;
- використання інформаційних і комунікаційних технологій для підвищення ефективності, економічності та прозорості уряду та можливості громадського контролю за ним¹⁴.

Головною складовою електронного урядування є **електронний уряд** – єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання¹⁵.

Вперше термін «електронний уряд» (e-government) було застосовано у 1997 р. за ініціативою Національного наукового фонду США для визначення процесу адміністративної реформи на основі ідеології нового державного менеджменту та широкого впровадження ІКТ у державне управління, насамперед, в органах виконавчої влади.

У подальшому для визначення реформ у публічному адмініструванні, які охоплювали всі органи публічної влади, цей термін було модернізовано в «електронну державу».

Електронна держава (е-держава) – використання ІКТ у державному секторі з метою покращення доступу до інформації, надання публічних послуг, підвищення ефективності адміністративного апарату та заохочення до участі громадян у процесі ухвалення політичних рішень. Охоплює виконавчу гілку влади («електронний уряд»), законодавчу («електронний парламент»), судову («електронне правосуддя»), інститути громадянського суспільства та всю систему взаємовідносин між суб'єктами публічної політики («електронне управління»)¹⁶.

1.2. Фактори впливу на розвиток та впровадження електронного урядування

ІКТ, що останнім часом набули потужного розвитку, суттєво впливають на всі сфери життєдіяльності людей. Використання новітніх технологій є вагомим фактором підвищення як особистої, так і національної конкурентоспроможності, сприяє прискоренню темпам економічного зростання та поліпшує структуру економіки сучасної держави. Зважаючи на це, все більше людей відчуває потребу використовувати нові можливості, що відкривають ІКТ, з метою зміни механізмів взаємодії з органами влади. Запровадження електронного урядування в Україні є потужним євроінтеграційним чинником, що надає дієвий імпульс гармонізації взаємодії органів публічної влади з громадянами, громадськими об'єднаннями, бізнесом та іншими органами влади відповідно до вимог та стандартів ЄС.

Застосування інструментів електронного урядування сприятиме вирішенню головних проблем української держави:

- непрозорість, закритість, високий рівень корумпованості органів публічної влади;
- формування механізмів децентралізації, демократичного контролю та участі громадян у розробці та реалізації державної політики;
- повернення довіри громадян до інститутів та посадових осіб публічної влади¹⁷.

Незважаючи на стрімкий розвиток протягом останнього десятиліття ІКТ та широке застосування їх у публічному управлінні, нерозв'язаними залишаються такі проблеми:

1. Наявність великої кількості різномірних успадкованих та впроваджених інформаційних систем в органах влади, що не призначені для електронної взаємодії.
2. Низька якість інформаційних систем органів публічної влади.
3. Відсутність єдиних індикаторів, які пов'язують однотипову інформацію в різних державних інформаційних ресурсах.
4. Брак мінімальних вимог до інтероперабельності (сумісності систем) державних інформаційних ресурсів.
5. Невизначеність єдиних вимог до електронної взаємодії

державних інформаційних ресурсів (формати, стандарти, порядок).

6. Відсутність єдиної функціонуючої системи електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів.
7. Нестача базових державних електронних реєстрів, таких як демографічний реєстр та реєстр адрес¹⁸.

Проблеми, пов'язані із впровадженням технологій електронного урядування у діяльність органів публічної влади, мають міжвідомчий, міжрегіональний характер і не можуть бути розв'язані окремими органами виконавчої влади. Внаслідок ситуації, що склалася в інформаційній сфері, неможливо підвищити рівень надання адміністративних послуг громадянам і суб'єктам господарювання із застосуванням ІКТ та підвищити ефективність використання бюджетних коштів, що спрямовуються на створення та розвиток державних інформаційних систем.

Надання адміністративних послуг, що передбачають міжвідомчу взаємодію або звернення громадян до декількох органів публічної влади, пов'язане із значною втратою часу внаслідок відсутності взаємодії між відповідними відомчими інформаційними системами. Основним механізмом організації взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадянами і суб'єктами господарювання повинен стати електронний документообіг з використанням електронного цифрового підпису.

З метою забезпечення розвитку електронного урядування необхідно здійснити комплекс організаційно-технологічних заходів, чітко розмежувати повноваження органів публічної влади щодо реалізації політики в інформаційній сфері та здійснювати координацію їх діяльності на всіх рівнях¹⁹.

Для надання ефективних послуг громадянам, бізнесу, оптимізації процесів опрацювання та ухвалення державної політики і прийняття управлінських рішень, здійснення дієвого управлінського контролю вирішальним є забезпечення *інтероперабельності* та електронної взаємодії інформаційних систем, що створюються та використовуються органами влади. Завдяки безперешкодному обміну інформацією між різними органами влади вони зможуть подолати відомчі бар'єри, а їхні інформаційні системи будуть функціонувати та взаємодіяти на основі спільної технологічної платформи, що дасть можливість краще поширювати та повторно використовувати інформацію та забезпечить її придатність до багатоцільового використання. Для громадян це

означатиме, що вони лише один раз надаватимуть органам влади свої персональні дані, а органи влади зможуть повторно використовувати отримані дані, не створюючи додаткових незручностей для споживачів послуг.

Європейський досвід показує, що ефективність електронного урядування забезпечують Національні рамки інтеперабельності – нормативно-правовий документ організаційно-технічного характеру, що встановлює та описує чіткі організаційні і технічні вимоги до проектів та систем органів влади у сфері е-урядування. Розроблення відповідного набору нових та гармонізація з європейськими стандартами існуючих нормативно-правових й технічних документів є головною передумовою для системного розвитку е-урядування в Україні.

Ще одним фактором, що впливає на запровадження е-урядування – довіра до онлайн-сервісу та впевненість у його безпеці. Без забезпечення цих ключових аспектів розвиток е-урядування та цифрового ринку неможливі. Переваги сучасного цифрового світу та розвиток інформаційних технологій обумовили виникнення нових загроз національній та міжнародній безпеці. Зростає кількість та потужність кібератак, вмотивованих інтересами окремих держав, груп та осіб. Тому слід особливу увагу зосередити на розв’язанні проблеми нового виду злочинності – *кіберзлочинності*.

З метою боротьби із цим злочином 27 січня 2016 р. рішенням Ради національної безпеки і оборони України затверджено Стратегію кібербезпеки України, а 7 червня 2016 р. утворено Національний координаційний центр кібербезпеки – робочий орган Ради національної безпеки і оборони України.

1.3. Теоретичні засади електронного урядування

Модель раціональної бюрократії (традиційна модель) державного управління. Наприкінці XIX початку XX ст. відомими вченими М. Вебером, В. Вільсоном та Ф. Тейлором була розроблена традиційна модель публічного управління (адміністрування), яка успішно застосовувалась більшістю провідних країн світу майже до кінця 60-х років минулого століття, коли виникла криза публічного управління.

До переваг цієї моделі публічного управління можна віднести:

- чіткий розподіл повноважень та сфер компетенції між органами влади;
- стандартизація їх завдань та функцій;

- прозора система підзвітності, що побудована на ієрархічній залежності;
- діяльність згідно чітких інструкцій та правил;
- обов'язкова кваліфікація публічних службовців;
- відокремлення політичної діяльності від адміністративної.

Традиційна модель має переваги в стандартній, передбачуваній ситуації; в той же час їй притаманні такі основні недоліки:

- переважає пріоритет процедур, процесів, а не кінцевий результат;
- нечутливість до вимог та потреб громадян і бізнесу;
- неефективність в умовах невизначеності, непередбачуваності та високої динаміки змін;
- породжує пасивність публічних службовців, їх нездатність ризикувати, приймати відповідальні рішення.

У вісімдесятих-дев'яностах роках у США та Західній Європі запроваджувалася модель **Нового публічного управління** («*New Public Management*»), головними ідеологами якої були М. Тетчер та Р. Рейган. Вона ґрунтувалася на принципах результативності та наслідках діяльності, пошуку інновацій та запровадження принципів бізнесу в публічне управління. Однією з ключових ідей Нового публічного управління є установка, що чим більш автономніші інститути політики від зовнішніх обмежень (мається на увазі центральних), тим більш реальніше й ефективніше можна досягати результатів та використовувати ресурси в рамках проведення реформ²⁰.

Теоретиками нового державного менеджменту Д. Осборном та Т. Геблером було сформульовано базові принципи концепції «менеджеризму»:

- розвивати конкуренцію між органами влади щодо надання публічних послуг та можливості вибору для користувачів;
- розширювати права громадян щодо контролю за владою та їх безпосередньої участі в державному управлінні;
- оцінювати роботу влади не за витратами, а за кінцевими результатами;
- керуватись цілями (місією), а не законами та правилами;
- перетворювати клієнтів у вільних користувачів індивідуалізованих послуг;
- випереджати виникнення проблем;
- заробляти більше, ніж витратити;

- застосовувати інформаційно-комунікаційні технології;
- децентралізувати та підвищити гнучкість управління;
- надавати переваги ринковим механізмам, а не бюрократичним;
- концентруватись не стільки на наданні послуг, скільки на стимулюванні інтеграції зусиль та дій усіх суб'єктів електронного урядування.

Домінуючою тенденцією в рамках нового державного менеджменту є економічна – маркетизація, та організаційна – дебіюрократизація. Маркетизація означає: впровадження в широкому сенсі ринкових методів та принципів у державне управління спрямованих, насамперед, на скорочення складу та обсягу державних функцій та передачі частки з них недержавному сектору, у тому числі, оперативних, зменшення навантаження на державні бюджети усіх рівнів в умовах нестачі державних ресурсів. Ті ж важливі для суспільства та держави функції, що передаються державою в приватний сектор економіки, держава продовжує контролювати шляхом укладання відповідних контрактів з бізнесом (процес контрактизації).

Публічний менеджмент, на відміну від публічного адміністрування (public administration), – це значною мірою управління зовнішнім оточенням, ніж управління внутрішнім контекстом організації. Основний акцент при реформуванні адміністративного державного управління на шляху до впровадження менеджеральних методів та структур робиться на децентралізації та деконцентрації.

Але цій концепції теж притаманна сукупність проблем:

- суперечність між економічною ефективністю та соціальною справедливістю;
- обмеженість кола завдань, які можна вирішувати в рамках державного менеджменту, в таких, наприклад, сферах як національна безпека та оборона, екологія, соціальна та гуманітарна;
- цей підхід не забезпечує прозорість та відкритість дій влади, контролю з боку суспільства та бізнесу діяльності органів влади;
- не передбачає участі громадян та бізнесу у формуванні та реалізації публічної політики;
- не забезпечує підвищення відкритості та професіоналізму державної служби;

- не враховує такі нові тенденції в суспільному розвитку як глобалізація, мережеві структури, комунікативна революція.

Одним з головних практичних результатів цієї теорії, які були взяті за основу формування теорії електронного урядування, є принцип сприйняття публічною владою громадян та бізнесу користувачами своїх послуг, а також орієнтація на ефективну та результативну діяльність органів публічної влади. Ця теорія стала теоретичною базою формування електронного уряду, як складової електронного урядування.

Одним з напрямів удосконалення цієї теорії є концепція **«Good governance» (належного урядування)**, яка є складовою загальної концепції політичних мереж та об'єднує як ринкові, так і демократичні механізми. Ідеологічною парадигмою цієї концепції став персоніцентричний підхід, сутністю якого є пріоритет прав та свобод людини, її запитів і потреб, на задоволення котрих спрямована діяльність органів публічної влади. Він ґрунтується на розроблених Радою Європи Європейській Хартії місцевого самоврядування та принципах Європейської Стратегії інновацій та «good governance» на місцевому рівні, що забезпечили формування демократичної та ефективної системи публічного управління. Зазначена теорія переформатовує відносини між державою і громадянами: від опіки – до партнерських відносин. Завдання держави визначаються у процесі суспільної дискусії, відповідальність розподіляється між суспільством і державою. Держава ініціює процеси вирішення суспільних проблем і виступає в якості посередника, встановлюючи межі відповідальності громадян у цих рамках. Таким чином, найважливішими функціями держави стають ініціювання, активізація і стимулювання²¹. При цьому держава створює необхідні умови для процесів суспільної активності і спонукає громадян до самостійного вирішення більшості проблем. Вона залучає до виконання низки функцій, що раніше здійснювалися державою, самодіяльні громадські організації.

Теорія політичних мереж лежить в основі моделі мережевого (демократичного) публічного управління і була обумовлена:

- виникненням в суспільстві організованих спільнот;
- зростанням кількості учасників політичного процесу;
- розмиванням межі між публічним та приватним;
- зміною ролі держави в умовах глобалізації;
- зростанням важливості інформації, експертних оцінок.

Система прийняття політичних рішень згідно з цією теорією

характеризується: діяльністю множини підсистем акторів, які мають обмежену відповідальність, розрізнені ресурси та виконують вузькі завдання в окремій політичній сфері; враховує вплив глобалізації на внутрішні процеси в окремій державі.

Головна спрямованість мережевого менеджменту полягає у впровадженні норм електронної демократії:

- прозорість та відкритість органів публічної влади;
- участь громадян та бізнесу у формуванні та реалізації публічної політики;
- оцінювання та контроль діяльності органів публічної влади;
- чутливість до вимог та потреб громадян та бізнесу;
- вільний доступ до публічної інформації.

Головною перевагою мережевих систем публічного управління є можливість ефективно вирішувати малоструктуровані проблеми в умовах невизначеності та непередбачуваності.

Основними недоліками мережевих систем управління є такі: політичні мережі не піддаються демократичному контролю, часто характеризуються браком легітимності, мають проблеми з координуваністю та оперативністю прийняття спільних рішень.

До основних характеристик політичної мережі відносяться:

- множинність та різнотипність елементів мережі;
- відсутність ієрархічного контролю, рівність усіх учасників мережі;
- свобода входу до складу мережі та виходу з неї для всіх учасників;
- наявність у кожного з елементів мережі особистих інтересів та ресурсів;
- формування та реалізація загального інтересу всіх учасників мережі за рахунок акумулювання та обміну ресурсів в її межах;
- використання системи узгоджень та контрактів, формальних та неформальних правил комунікації;
- перманентна інтенсивність участі суб'єктів;
- місцезнаходження мережі на межі держави та суспільства.

Теорія політичних мереж стала теоретичною основою для формування другої складової електронного урядування – електронної демократії, побудованої на принципах відкритості та прозорості

діяльності органів публічної влади, участі громадян у формуванні та реалізації владних рішень, їх контролі та оцінюванні діяльності органів влади.

У публічному управлінні доцільно застосовувати комбінації з усіх трьох моделей публічного управління в залежності від ситуації, що складається.

1.4. Міжнародні та національні документи у сфері електронного урядування

Необхідність здійснення державного впливу та формування з цією метою окремої державної політики в сфері інформаційного суспільства визначена, насамперед, в документах Женевського (2003 р.) та Туніського (2005 р.) всесвітніх самітів з питань розвитку інформаційного суспільства²², в Окінавській хартії з розвитку глобального інформаційного суспільства²³, Стратегії розвитку Європейського Союзу «Європа-2020».

З точки зору інтеграції з ЄС, під час розробки національних документів важливою є орієнтація на eIDAS (Положення Європейського парламенту та Ради ЄС щодо електронної ідентифікації та послуг інтероперабельності) та EIF (Європейські рамки інтероперабельності). Це дасть можливість у майбутньому забезпечити транскордонну електронну взаємодію та надання транскордонних електронних послуг. Досягнення інтероперабельності та забезпечення електронної взаємодії різних систем органів публічної влади визначено одним з головних пріоритетів Цифрового порядку денного для Європи–2020 та Європейського плану дій у сфері е-урядування на 2011–2015 роки як необхідної умови для формування єдиного цифрового ринку Європи та надання транскордонних послуг.

Розвитку електронного урядування в Україні надається суттєва увага. Зокрема, цю сферу нині регулюють понад 10 законів, 30 постанов та 20 розпоряджень Кабінету Міністрів України. Зокрема, Закони України «Про інформацію», «Про Національну програму інформатизації», «Про доступ до публічної інформації», «Про адміністративні послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис», «Про персональні дані», «Про електронну комерцію», «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та елек-

тронної петиції», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році».

Електронне урядування визначено одним із пріоритетів Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» – Президентського плану широкомасштабної модернізації України. У ній, зокрема, зазначається: «Метою реформи державного управління є побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення її ефективності. Результатом впровадження реформи має стати створення ефективної, прозорої, відкритої та гнучкої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-урядування), яка здатна виробляти і реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на суспільний сталий розвиток і адекватне реагування на внутрішні та зовнішні виклики»²⁴.

Згідно з цими та іншими документами саме на державу покладається головна організуюча, координуюча та контролююча роль у відношеннях, що виникають у процесі розбудови інформаційного суспільства та впровадження електронного урядування між основними її суб'єктами: державою, бізнесом, міжнародними та громадськими організаціями, а також з експертним середовищем: «Створення відкритого для всіх інформаційного суспільства потребує нових форм партнерства та співпраці між органами державного управління та приватним сектором, громадянським суспільством та міжнародними організаціями.... при цьому органам державного управління належить провідна роль у розробці та здійсненні перспективних та усталених національних електронних стратегій...»²⁵.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. визначено пріоритетні напрями розвитку регіонів, зокрема, щодо підвищення ефективності діяльності місцевих держадміністрацій, удосконалення взаємовідносин між місцевими держадміністраціями та фізичними і юридичними особами шляхом упровадження системи електронного урядування²⁶.

Таким чином, в Україні в цілому створена відповідна законодавча і нормативно-правова база з питань електронного урядування, однак їй притаманна низка недоліків: неповнота, декларативність, несистемність, нечіткість, недостатня взаємоузгодженість документів та відповідність міжнародним нормам, насамперед європейським,

втрата актуальності, що є суттєвим стримуючим фактором розвитку цієї сфери і однією з основних причин втрати Україною своїх позицій у міжнародних рейтингах з розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування. Так, за результатами міжнародної оцінки розвитку електронного урядування «United Nations E-Government Survey 2014. E-Government For The Future We Want», Україна у 2014 р. посіла 87 місце серед 193 країн. У 2012 р. вона посідала 68 місце, у 2010 р. – 54 місце. Така негативна динаміка пов'язана з втратою Україною позицій за індексом запровадження он-лайн сервісів²⁷.

1.5. Мета, цілі та завдання електронного урядування

Упровадження електронного урядування передбачає створення якісно нових форм організації діяльності органів публічної влади, їх взаємодію з громадянами та суб'єктами господарювання шляхом надання доступу до державних інформаційних ресурсів, можливості отримувати електронні адміністративні послуги, звертатися до органів публічної влади з використанням Інтернету. Відповідно **метою** електронного урядування визначено розвиток електронної демократії задля досягнення європейських стандартів якості надання електронних адміністративних послуг, відкритості та прозорості влади для громадянина, суспільства та бізнесу. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію системи взаємопов'язаних цілей в рамках відповідної державної політики.

Державна політика з розвитку електронного урядування, яка формалізована у низці законодавчих актів, наведених вище у підрозділі 1.4, включає чітке визначення сукупності пріоритетних цілей, яких необхідно досягти, та стратегічних завдань, які необхідно для цього здійснити. Зокрема, **основними цілями** електронного урядування є такі:

- підвищення якості та доступності публічних послуг для громадян та бізнесу, спрощення процедур і скорочення адміністративних витрат;
- підвищення якості управлінських процесів, контроль за результативністю та ефективністю діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- забезпечення відкритості інформації про діяльність орга-

нів державної влади й органів місцевого самоврядування, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі людини та інститутів громадянського суспільства в процесах підготовки й експертизи проектів політико-адміністративних рішень.

Згідно з теорією та практикою стратегічного планування та управління вказані цілі конкретизуються та деталізуються в системі **завдань**:

- забезпечення захисту прав громадян з доступу до публічної інформації;
- залучення громадян до участі в управлінні державними справами;
- удосконалення технології державного управління;
- підвищення якості управлінських рішень;
- подолання «інформаційної нерівності», зокрема, шляхом створення центрів (пунктів) надання адміністративних послуг, центрів обслуговування населення (кол-центрів), веб-порталів надання адміністративних послуг та обслуговування звернень громадян;
- організація надання послуг громадянам і суб'єктам господарювання в електронному вигляді з використанням Інтернету та інших засобів, насамперед за принципом «єдиного вікна»;
- надання громадянам можливості навчатися протягом усього життя;
- деперсоніфікація надання адміністративних послуг з метою зниження рівня корупції в державних органах;
- організація інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування на базі електронного документообігу з використанням електронного цифрового підпису;
- забезпечення функціональної інтеграції інформаційних ресурсів державних органів;
- забезпечення передачі та довгострокового зберігання електронних документів у державних архівах, музеях, бібліотеках, підтримки їх в актуалізованому стані та надання доступу до них²⁸.

Кожне з цих стратегічних завдань потребує відповідного ресурс-

ного, нормативно-правового, організаційно-технічного, інформаційно-аналітичного, науково-методичного та іншого забезпечення, а також їх взаємозв'язку за часом та виконавцями.

Існують три основні типи стратегій держави щодо процесів розбудови інформаційного суспільства та впровадження електронного урядування:

- невтручання держави, при цьому основними рушійними силами є ринкові процеси саморегулювання, саморозвитку та самоорганізації;
- централізованого управління та регулювання з боку держави;
- раціонального поєднання процесів державного управління та саморегулювання (саморозвитку, самоорганізації).

В Україні переважає саморозвиток та самоорганізація без системного дієвого впливу держави, що не відповідає міжнародним вимогам, насамперед, документам всесвітніх самітів. Крім того, хаотичний розвиток та застосування ІКТ є згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України»²⁹ однією з небезпечних загроз громадянину, суспільству та державі у сфері інформаційної безпеки.

Стратегія централізованого управління (регулювання) може бути доцільною в специфічних умовах життєдіяльності суспільства та держави, а саме в умовах кризи, надзвичайних ситуацій та особливого періоду.

У більшості провідних країн світу застосовується третій підхід, який дає можливість оптимально використовувати ресурси державного та недержавного секторів економіки, сильні сторони кожного з суб'єктів розбудови інформаційного суспільства та впровадження електронного урядування.

Успішність досягнення вищевказаних цілей та завдань електронного урядування залежить від таких основних факторів як:

- підтримка проекту вищим керівництвом держави та наявність єдиного координаційного центру;
- демократична та правова держава, розвинуте громадянське суспільство;
- наявність діючої інформаційної інфраструктури;
- навчені та мотивовані до впровадження е-урядування публічні службовці;

- активне та підготоване до використання ІКТ населення та бізнес, їх довіра до влади;
- наявність необхідного нормативно-правового, організаційного, інформаційно-аналітичного, науково-методологічного забезпечення;
- достатність ресурсів та їх раціональне і ефективне використання;
- синхронність впровадження та розвитку е-урядування з заходами адміністративної реформи.

Невиконання або частково виконання хоча б одного з цих факторів зменшує як рівень ефективності, так і ймовірності своєчасного досягнення цілей з впровадження та розвитку електронного урядування.

1.6. Принципи електронного урядування

Впровадження електронного урядування передбачає створення якісно нових форм організації діяльності органів публічної влади, їх взаємодію з громадянами та суб'єктами господарювання шляхом надання доступу до державних інформаційних ресурсів, можливості отримувати електронні адміністративні послуги, звертатися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням Інтернету.

Основними принципами електронного урядування є такі:

- прозорість і відкритість влади;
- конфіденційність та інформаційна безпека;
- єдині технічні стандарти і взаємна сумісність;
- орієнтованість на інтереси і потреби споживачів послуг;
- підконтрольність та підзвітність органів влади громадянам та суспільству³⁰.

Прозорість і відкритість влади – принцип, що охоплює три головні елементи: а) перебування влади під публічним контролем; б) доступність влади; в) чутливість влади до нових ідей та вимог, її готовність оперативно реагувати на виклики. Принцип відкритості передбачає прозорість діяльності апарату державного управління для громадян через право впливу останніх на діяльність органів влади та їх посадових осіб; урахування думки громадськості при прийнятті

державно-управлінських рішень; публічний контроль за діяльністю управлінського апарату та інші види контролю за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Відкрита влада – це така влада, де бізнес, організації громадянського суспільства та громадяни можуть: «знати» – одержувати відповідну та зрозумілу інформацію; «отримувати» – користуватися державними послугами та взаємодіяти з урядом; «створювати» – брати участь у процесах прийняття рішень³¹.

Конфіденційність є зворотною стороною прозорості та відкритості і стосується специфіки життєдіяльності громадянина, суспільства та держави. В Україні на законодавчому рівні цей принцип реалізовано в окремих законах. У той же час, не вирішеними залишаються проблемні питання, насамперед, відсутність чітких критеріїв віднесення інформації до категорії «Для службового користування», недостатня визначеність механізмів щодо персональних даних.

Реалізація принципу **єдиних технічних стандартів** в електронному урядуванні передбачає розробку та впровадження технічних регламентів, стандартів, єдиних форматів та протоколів, узгоджених з відповідними міжнародними документами, що стосуються стандартизації та уніфікації діяльності органів влади, надання ними адміністративних послуг, формування електронних інформаційних ресурсів, електронного документообігу, електронного цифрового підпису тощо.

Порушення цього принципу взагалі унеможливорює електронну інтероперабельність та взаємодію органів публічної влади між собою, з громадянами та бізнесом. В Україні, внаслідок недотримання зазначеного принципу, склалася складна ситуація щодо практичного впровадження електронного урядування, що погіршується через збільшення кількості різних інформаційних систем, котрі не можуть взаємодіяти між собою. Для реалізації цього принципу необхідно розглядати і розробку типових елементів електронного урядування таких, наприклад, як електронне міністерство, регіон, місто, село тощо. Типізація та уніфікація в електронному урядуванні дасть можливість вирішити не тільки проблему сумісності різних її складових, але й суттєво зменшити витрати на їх розробку, впровадження та експлуатацію, підвищити надійність системи, а найголовніше – забезпечити безперешкодний обмін інформацією та сервісами між системами.

Принцип **орієнтованості на інтереси і потреби споживачів** послуг означає, насамперед, концентрацію зусиль органів публічної

влади на наданні якісних та своєчасних адміністративних послуг фізичним та юридичним особам. Цей принцип значною мірою відображає основний зміст, сутність та спрямованість електронного урядування. Відповідно до цього принципу держава на законодавчому рівні повинна чітко визначити перелік адміністративних послуг та алгоритми їх одержання, у тому числі, в дистанційному режимі з використанням ІКТ, максимально стандартизувати та спростити відповідні процедури, забезпечити оперативний та надійний доступ тощо. Крім того, за цим принципом мають бути забезпечені рівні права всіх громадян на доступ до публічної інформації та отримання відповідних послуг, вирішена проблема цифрової нерівності тощо. Повинна бути створена ефективна система моніторингу потреб споживачів послуг та якості їх надання.

Близьким до цього принципу є принцип *максимальної зручності*. Його сутністю є персоналізація механізмів надання послуг та їх відповідність потребам споживачів. Вони мають передбачати гнучкі можливості для взаємодії та контактів з органами влади, зокрема бути доступними для осіб з обмеженими фізичними можливостями та особливими потребами. Зручність досягається через розвиток *багатоканальності* – надання послуг через різноманітні механізми, у т. ч. Інтернет, телефони, мобільні пристрої, кіоски, інтерактивні термінали тощо.

Підконтрольність та підзвітність органів публічної влади громадянам та бізнесу є ознаками демократичного суспільства та правої держави. Тільки в таких суспільстві та державі повною мірою може бути впроваджено та ефективно застосовуватись електронне урядування, що надає технічні та технологічні можливості здійснювати громадянський контроль за діяльністю органів публічної влади.

Крім названих, державна політика розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування повинна базуватись на принципах *співробітництва* та *партнерства*, що передбачає контроль дій держави з боку суспільства та бізнесу, виключає застосування командно-адміністративних моделей та директивних механізмів державного управління, нерівноправних взаємовідносин держави з іншими суб'єктами процесу та між собою.

Підвищення політичної активності громадян та інститутів громадянського суспільства демонструє їх прагнення мати легітимні механізми захисту своїх прав і свобод, впливу на дії органів державної влади, притягнення до відповідальності посадових осіб, які вико-

ристовують владу для збагачення, а не для задоволення суспільних потреб. Сьогодні Україна опинилась перед загрозою втрати суверенітету і територіальної цілісності, що ускладнюється економічною кризою. На сучасному етапі найважливішим є об'єднання зусиль Кабінету Міністрів України та громадянського суспільства, рівноправний діалог та взаємна відповідальність за розвиток держави. Це вимагає невідкладного впровадження принципів відкритого урядування, відповідальності органів державної влади перед суспільством, підзвітності та підконтрольності громадянам³². Виконання таких зобов'язань взяла на себе Україна, приєднавшись у 2011 р. до впровадження міжнародної Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд».

Ця система принципів має бути обов'язково доповнена принципом *першої особи*, згідно з яким отримання позитивних результатів в розв'язанні будь-якої проблеми можливо тільки за умови, що особа, яка приймає рішення, особисто опікується цією проблемою, здійснює свій владний вплив на інших суб'єктів для розв'язання проблеми. Саме цей принцип вважав одним з головних для досягнення успіху видатний вчений, засновник вітчизняної кібернетики академік В.М. Глушков. Прикладами країн, де успішно реалізовано цей принцип, є США, Велика Британія, Південна Корея, Сінгапур, Естонія та інші країни, в яких питаннями розбудови інформаційного суспільства, електронного урядування безпосередньо займаються президент, прем'єр-міністр та/або глава парламенту.

1.7. Моделі електронного урядування

Досвід побудови електронного урядування в різних країнах світу прийнято розглядати в контексті трьох основних моделей, що набули практичного втілення в Америці, Європі та Азії: англо-американської (США, Канада, Велика Британія); континентально-європейської (більшість країн Європи), та азійської (Сінгапур, Південна Корея, Японія)³³.

Англо-американська модель. У США основний акцент зроблено на створенні інформаційних супермагістралей, що дають змогу забезпечити універсальне обслуговування громадян та забезпечити їх інформацією відносно питань публічного управління. Чітко прослідковується тенденція переходу від бюрократичної моделі взаємовідносин влади та громадян до «сервісної влади», в якій система

електронного урядування слугує громадянам, надає публічні послуги та підзвітна їм. У цілому діяльність американської адміністрації провадиться під лозунгом більшої відкритості, прозорості та відповідальності перед громадянами. Хоча після терористичних атак на США 11 вересня 2001 р. політика уряду щодо відкритості зазнала значних змін.

Діяльність електронного урядування Великої Британії зафіксована в програмі, що має назву «Електронні громадяни, електронний бізнес, електронний уряд. Стратегічна концепція обслуговування суспільства в інформаційну добу». У програмі акцентовано на вирішенні таких проблем:

- розширення спектру сервісних послуг, які надаються урядом;
- забезпечення більш ефективного використання соціальної інформації в органах державної влади;
- створення технічних та освітніх послуг для повного охоплення громадянами урядових послуг.

Таким чином, для державних органів Великої Британії основною метою є звільнення державних службовців від виконання рутинних процедур при інтерактивній взаємодії з населенням.

Континентально-європейська модель характеризується:

- наявністю наддержавних структур (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд), рекомендації яких є обов'язковими для всіх країн ЄС;
- високим ступенем інтеграції європейських країн та народів;
- чітким законодавством, що регламентує інформаційні відносини в європейському інформаційному просторі.

Управління та діяльність органів влади та наднаціональних структур в цій моделі спрямовані, насамперед, на потреби громадян – користувачів інформаційних систем та мереж (доступ до публічної інформації, оперативне отримання якісних публічних послуг, участь у формуванні державної політики). Цей тип управління дає можливість споживачеві (фізичній чи юридичній особі) отримувати урядову інформацію в режимі реального часу та успішно здійснювати свою діяльність, використовуючи систему електронного голосування чи сервісні послуги уряду.

Азійська модель електронного урядування враховує особливості специфічного стилю управління, тип корпоративної культури та багаторівневу систему публічного управління, що базується на суворій ієрархії. В цій моделі основні зусилля спрямовані на впровадження сучасних ІКТ у сферу освіти та культури, а також широким доступом населення до інформаційних ресурсів.

Зокрема уряд Республіки Корея при формуванні моделі електронної демократії основний акцент зробив на задоволенні інформаційних потреб населення та впровадженні інформаційно-комунікативних технологій у гуманітарну сферу. Успішний розвиток електронної демократії дав можливість громадянам відчувати власну значимість та можливість реального впливу на державні справи. Важливим та корисним у південнокорейському досвіді є державна політика в справі розвитку електронних комунікацій. Створення єдиного інформаційного простору в межах країни не лише посилює позиції держави, а й переводить у практичну площину основний принцип демократії: народ – джерело та носій влади.

Існують й інші підходи до визначення моделей електронного урядування. Найбільш поширений та простий (класичний) з них описує зв'язки між основними суб'єктами електронного урядування та включає такі складові як (рис. 2):

G2G («уряд–уряд») («government to government») – сектор електронної взаємодії між органами влади. Включає організацію роботи електронного документообігу та обмін даними між владними електронними реєстрами на основі принципу уніфікації, взаємозамінності та сумісності (т. зв. принципи інтероперабельності).

G2B («уряд–бізнес») («government to business») – сектор електронної взаємодії між органами публічної влади та суб'єктами господарювання з метою підтримки та розвитку бізнесу за допомогою ІКТ через надання адміністративних та інших послуг, участі бізнесу у реалізації державної політики та програм.

G2C («уряд–громадяни») («government to citizens») – сектор електронної взаємодії між органами публічної влади та громадянами з метою надання громадянам якісних та своєчасних публічних послуг, участі громадян у формуванні державної політики та виборчому процесі, оцінюванні та контролі діяльності органів публічної влади та ін. Розвиток сектору G2C дає можливість перейти на якісно новий рівень спілкування держави та громадян – доступ до електронних адміністративних послуг в режимі 24/7/365 (24 години на добу, 7 днів на тиждень, 365 днів на рік).

на тиждень, 365 діб на рік), що суттєво поліпшує обслуговування останніх із задоволення потреб у публічних послугах.

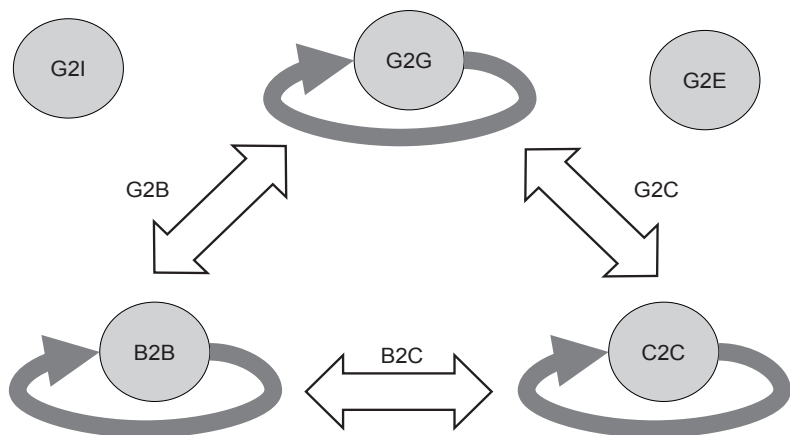

Рис. 2. Класична модель електронного урядування

Ця класична модель електронного урядування в деяких країнах доповнюється іншими суб'єктами електронного урядування та відповідними зв'язками влади з ними. Наприклад, у Великій Британії додатково виокремлюється такий суб'єкт як «службовці» та відповідна взаємодія з ним органів влади **G2E «уряд–службовці»** («government to employers») – сектор взаємодії між органами публічної влади та самими публічними службовцями. Це он-лайн взаємодія за допомогою миттєвих засобів зв'язку між органами публічної влади та їх службовцями. Крім того, взаємодія у секторі G2E є ефективним засобом для забезпечення електронного навчання для службовців, їх ефективної комунікації та обміну знаннями.

В інших країнах виокремлюють модель **G2I «уряд–міжнародні організації та інші держави»** («government to international organizations»), що підкреслює важливість та особливості взаємодії органів публічної влади з цими суб'єктами в електронному урядуванні.

1.8. Етапи розвитку електронного урядування

Упровадження та розвиток електронного урядування та електронної демократії в будь-якій країні є складним, багатограним, витратним, залежним від багатьох факторів впливу процесом, і тому досить ризикованим з точки зору успішності його реалізації згідно визначених термінів та ресурсів. З метою зменшення рівня ризику та підвищення ефективності контролю цей процес розбивають на окремі взаємозв'язані етапи (етапізація), по завершенні кожного з яких здійснюються необхідні коригуючі дії: уточнюються цілі, завдання, ресурси, терміни, виконавці тощо. Етапізація є специфічною для кожної країни оскільки здійснюється на основі стратегії розвитку електронного урядування та електронної демократії конкретної країни, яка формується виходячи з особливостей розвитку і можливостей цієї країни. Тому підходи до етапізації, кількість і зміст кожного з етапів розвитку електронного урядування є суто індивідуальними для різних країн. У той же час, зміст першого етапу розвитку електронного урядування для більшості з них є тотожним.

Зусилля України щодо розвитку електронного уряду та підвищення рівня використання комп'ютерних технологій у різних сферах у країні розпочалися в 90-х роках, коли було ухвалено ряд важливих нормативних документів для розвитку сфери е-урядування. 5 травня 2003 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України № 259-р було затверджено Концепцію формування системи національних електронних інформаційних ресурсів. 22 травня 2003 р. Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлено основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2004 р. № 680 затверджено Порядок засвідчення наявності електронного документа (електронних даних) на певний момент часу. У 2005 р. відбулися парламентські слухання з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні, рекомендації яких були затверджені постановою Верховної Ради України, а згодом знайшли відображення і в Указі Президента України «Про першочергові завдання щодо впровадження новітніх інформаційних технологій». Протягом 2006 р. тривала робота над проектом Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки».

Другим етапом розвитку електронного урядування слід вважати період 2007–2010 років. Основні стратегічні цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні були визначені Законом України

«Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Зокрема, це стосується використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами.

13 грудня 2010 р. розпорядженням Кабінету Міністрів схвалено Концепцію розвитку електронного урядування в Україні. Цим актом у практику вітчизняної юриспруденції було введено визначення «електронне урядування». Крім того, зазначалося, що головною складовою електронного урядування є електронний уряд, який розглядається як «єдина інфраструктура міжвідомчої автоматизованої інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування між собою, з громадянами і суб'єктами господарювання».

У Концепції розвитку електронного урядування в Україні було виділено три етапи розвитку електронного урядування: I етап – 2011–2012 рр., II етап – 2013–2014 рр., III етап – 2015 р.³⁴ Зокрема, зміст *першого етапу* складала такі заходи:

- розроблення необхідної нормативно-правової та нормативно-технічної бази;
- забезпечення функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади всіх рівнів на основі єдиних стандартів;
- створення єдиної загальнодержавної системи електронного документообігу;
- створення Національного реєстру електронних інформаційних ресурсів і веб-сайтів органів публічної влади;
- забезпечення надання органами публічної влади послуг в електронній формі з використанням Інтернету;
- створення єдиної інформаційної системи, що містить реєстр адміністративних послуг;
- створення Єдиного веб-порталу адміністративних послуг;
- створення спеціальних центрів (пунктів) надання послуг, центрів обслуговування населення (кол-центрів);
- створення умов для участі громадян, їх об'єднань і суб'єктів господарювання в процесі підготовки державних рішень;
- забезпечення розвитку Національної системи конфіденційного зв'язку.

Попри те, що частина запланованих заходів, особливо передбачених для другого і третього етапів, так і не була здійснена (чи реалізована повною мірою), на цей час в Україні створено основу для подальшого розвитку електронного урядування. Зокрема, це багато в чому вдалося зробити завдяки зарубіжній підтримці окремих, у тому числі локальних, ініціатив.

Однак, державні капіталовкладення України у створення системи електронної взаємодії органів виконавчої влади є доволі незначними у порівнянні з лідерами розвитку електронного урядування. У 2014 р. на ці цілі було виділено 402 млн грн, тоді як у Південній Кореї – лідера рейтингу ООН, у 2015 р. у розвиток електронного урядування було інвестовано близько 3 млрд доларів, а в Естонії – європейського лідера, щороку витрачається 1 % державного бюджету.

Приклад. Імплементція міжнародної ініціативи «Партнерство «Відкритий уряд»

Наприкінці 2014 року відновились урядова активність щодо міжнародної ініціативи «Партнерство «Відкритий уряд», яка на цей час охоплює 65 країн. 26 листопада 2014 року розпорядженням КМУ № 1176-р було затверджено План дій із впровадження ініціативи на 2014–2015 роки.

У Плані дій на 2014–2015 роки відведено окремий розділ «Впровадження технологій електронного урядування та розвиток електронної демократії».

Щодо питань е-демократії можна виділити такі положення плану дій:

- приведення у відповідність із європейським законодавством Закону України «Про звернення громадян»;
- створення інтерактивної системи «Оцінка електронної готовності України» та проведення такої оцінки;
- підготовка та подання у встановленому порядку КМУ пропозицій щодо визначення порядку оприлюднення в Інтернеті відкритих урядових даних;
- розроблення Дорожньої карти розвитку електронної демократії;
- підготовка та подання у встановленому порядку КМУ проекту постанови щодо затвердження Порядку роботи з електронними зверненнями громадян.

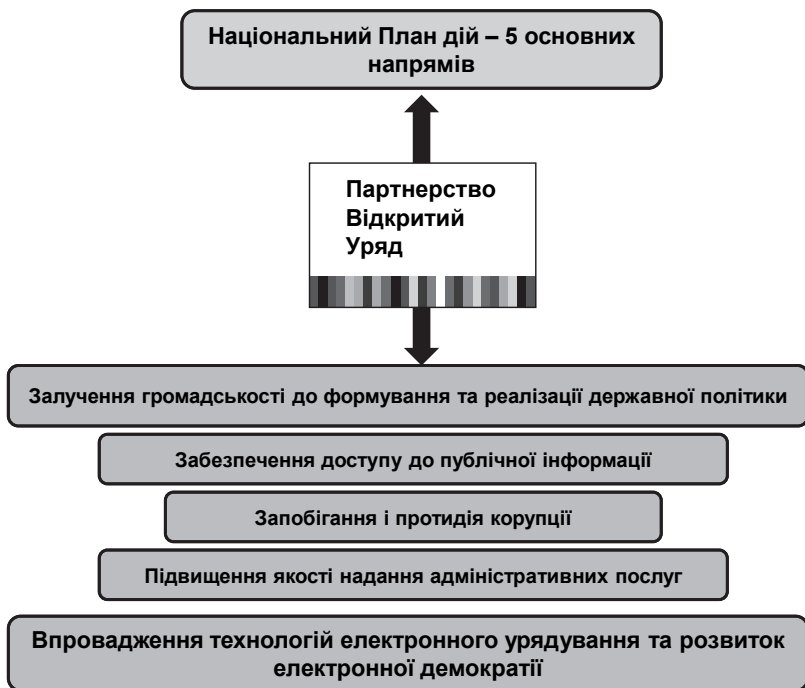

Рис. 1. Програма «Партнерство Відкритий Уряд»

Сьогодні на порядку денному стоїть питання розробки проекту нової редакції Концепції розвитку електронного урядування в Україні до 2020 р. та внесення змін до Закону України «Про Національну програму інформатизації», в яких передбачається конкретизація та деталізація змісту кожного з етапів подальшого розвитку електронного урядування з урахуванням світових тенденцій і ресурсних можливостей держави щодо їх забезпечення.

Висновки

1. Передумовами електронного урядування були зміна ролі держави у глобалізованому світі, криза традиційної веберівської ієрархічної моделі публічного управління та втрата довіри до влади,

підвищення активності громадян та революція ІКТ, що в комплексі обумовило розробку та впровадження в провідних країнах світу ринкової та демократичної моделей публічного управління, побудованих, відповідно, на теорії нового державного менеджменту та теорії політичних мереж.

Зазначені моделі були покладені в основу теорії електронного урядування, яка є об'єднанням сильних сторін теорії нового державного менеджменту і теорії політичних мереж. Так, формування електронного уряду, головним призначенням якого є підвищення ефективності діяльності органів публічного управління та надання якісних та своєчасних електронних послуг громадянам та бізнесу, здійснюється згідно теорії Нового публічного управління, а електронна демократія як друга складова електронного урядування базується на теорії політичних мереж і спрямована на забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів влади, участі громадян у формуванні та реалізації державних рішень, оцінюванні та контролі за діяльністю органів публічної влади.

2. Визначення поняття «електронне урядування» пропонується систематизувати за такими підходами як:

- однієї з базових технологій інформаційного суспільства, яка спільно з е-комерцією, е-освітою, е-культурою, е-наукою, е-медициною тощо є його техніко-технологічною основою;
- останній етап впровадження інформаційних технологій у публічне управління згідно послідовності «комп'ютеризація-інформатизація, – е-урядування»;
- теорія, ідеологія, концепція, система публічного управління, яка спрямована на забезпечення підвищення відкритості, прозорості, ефективності діяльності публічних органів влади, надання ними якісних та своєчасних публічних послуг громадянам та бізнесу на основі застосування ІКТ.

3. В Україні в цілому створена відповідна законодавча та нормативно-правова база з питань електронного урядування, але їй притаманна низка таких недоліків, як неповнота, декларативність, не системність, нечіткість, недостатня взаємоузгодженість документів та відповідність міжнародним нормам, насамперед європейським, втрата актуальності тощо, що є суттєвим стримуючим фактором розвитку цієї сфери і одною з основних причин втрати Україною своїх позицій в міжнародних рейтингах з розвитку інформаційного суспільства та електронного урядування.

4. Метою електронного урядування визначено розвиток електронної демократії задля досягнення європейських стандартів якості надання електронних адміністративних послуг, відкритості та прозорості влади для громадянина, суспільства та бізнесу. Досягнення цієї мети передбачає реалізацію системи взаємопов'язаних цілей у рамках відповідної державної політики: підвищення якості та доступності публічних послуг для громадян та бізнесу, спрощення процедур і скорочення адміністративних витрат; підвищення якості управлінських процесів, контроль за результативністю та ефективністю діяльності органів публічної влади; забезпечення відкритості інформації про діяльність органів публічної влади, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі людини та інститутів громадянського суспільства в процесах підготовки й експертизи проектів політико-адміністративних рішень.

5. Основними принципами е-урядування визначено такі: прозорість і відкритість влади; конфіденційність та інформаційна безпека; єдині технічні стандарти і взаємна сумісність; орієнтованість на інтереси і потреби споживачів послуг, співробітництва та партнерства; підконтрольність та підзвітність органів влади громадянам та суспільству; принцип першої особи.

6. Класична модель електронного урядування включає такі складові як G2G («уряд–уряд») «government to government»), G2B («уряд–бізнес») («government to business»), G2C («уряд–громадяни») («government to citizens»), яка в залежності від особливостей публічного управління в тій чи іншій країні може доповнюватись додатковими елементами.

Виокремлюють також такі типи моделей електронного урядування: англо-американська, континентально-європейська та азіяська, кожна з яких має свою специфічну характеристику.

7. Етапізація – необхідна процедура при створенні складних організаційно-технічних систем, до яких відноситься і система електронного урядування. У кожній країні в залежності від особливостей її розвитку, визначаються свої притаманні їй етапи впровадження електронного урядування. В Україні в рамках Концепції розвитку електронного урядування також була здійснена етапізація впровадження е-урядування, але внаслідок декларативності цього документа, відсутності реальної фінансової підтримки заходів з її реалізації, відсутності координованості дій органів влади тощо цей документ так і не було виконано як у цілому, так і його окремих етапів.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке «електронне правління»? Поясніть його зв'язок із поняттями «електронне урядування», «електронний уряд» та «електронна держава». Обґрунтуйте Вашу позицію. Поясніть зв'язок між інформаційним суспільством та суспільством знань.
2. Які основні переваги та недоліки традиційної бюрократичної моделі публічного управління та моделі «належного управління» («good governance»)?
3. Наведіть конкретні приклади взаємодії для моделей електронного урядування G2G, G2B та G2C.
4. Які основні характеристики англо-американської, континентально-європейської та азійської моделей електронного урядування?
5. На якому етапі розвитку знаходиться зараз система електронного урядування України? Обґрунтуйте відповідь з позиції різних підходів до визначення етапів розвитку електронного урядування.

Рекомендована література

1. Відкрите урядування: колективна робота, прозорість і дієва участь / за ред. Д. Латропа і Л. Руми; пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Наука, 2011. – 528 с.
2. Державна політика у сфері надання доступу до публічної інформації: навч.-метод. матеріали / Н.В. Грицяк; уклад. В.В. Святненко. – К.: НАДУ, 2013. – 32 с.
3. Державне управління в умовах розвитку інформаційного суспільства: навч. посіб. / Н.В. Грицяк, Л.В. Литвинова. – К.: К.І.С., 2015. – 108 с.
4. Електронне урядування: опор. конспект лекцій / С.В. Дзюба, І.Б. Жилияев, С. К. Полумієнко, та ін. / за ред. А.І. Семенченка; ОБСС. – К.: [б.в.], 2012.
5. Електронне урядування: підручник / авт. кол.: А. І. Семенченко,

Н. В. Грицяк, О. Б. Кукарін та ін. / за заг. ред. Н. В. Грицяк, А. І. Семенченка. – К.: НАДУ, 2016. – 128 с.

6. Інформаційна політика в Україні: методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни / Н. В. Грицяк, А. І. Семенченко, Л. В. Литвинова, С. Г. Соловійов. – К.: НАДУ, 2014. – 48 с.
7. Інформаційна складова державної політики та управління: монографія / Соловійов С.Г. та ін. – К.: К.І.С., 2015. – 320 с.
8. Інтеграція України в Європейський інформаційний простір: виклики та завдання. – К.: ФОП Клименко, 2014. – 212 с.
9. Литвинова Л. В. Менеджмент і маркетинг електронного урядування: навч. посіб. / Л. В. Литвинова. – К.: НАДУ, 2013. – 68 с.

2. ОСНОВИ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

2.1. Поняття та зміст електронної демократії

Загальносвітовою тенденцією є трансформація індустріального суспільства у постіндустріальне, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, розширення сфери послуг і нематеріального виробництва у результаті науково-технічного прогресу, у тому числі масштабного, глибинного та динамічного проникнення ІКТ в усі сфери життєдіяльності особи, суспільства, суб'єктів господарювання та держави. Розвинуті держави світу на межі ХХ-ХХІ століть поставили собі за мету прискорений перехід до нового етапу розвитку – інформаційного суспільства, що дасть змогу забезпечити рівень суспільного добробуту, здійснити перехід від економіки з паливно-сировинною спрямованістю до економіки, заснованої на знаннях, досягти скорочення числа загроз національній безпеці, залучити громадян до всіх благ інформаційного суспільства³⁵.

Активне впровадження ІКТ в систему суспільно-політичних відносин розширює можливості громадян щодо їх громадської участі, створює умови для формування якісно нового рівня активності та участі громадян, які користуються сучасними ІКТ не лише в особистих інтересах, а й з метою суспільно-політичної участі в публічному управлінні. Електронна участь громадян в управлінні змінює сутність суспільних комунікацій, формуючи нову систему взаємодії громадян з владою – систему *електронної демократії (е-демократії)* – комплекс інструментів, в яких персональні комп'ютери, ноутбуки, смартфони та загальнодоступні мережі використовуються для розвитку і захисту основних демократичних цінностей, таких як розповсюдження інформації та комунікація, участь громадян у процесах прийняття рішень, об'єднання інтересів громадян. Усе частіше уряди демократичних країн беруть на себе зобов'язання розбудови механізмів електронної демократії, котра мислиться як така форма суспільної організації, за якої громадяни та бізнес залучаються до процесу публічного управління за допомогою ІКТ.

До цього часу продовжуються дискусії щодо взаємодії двох дуже популярних сучасних концепцій е-уряду та е-демократії. Існують два підходи щодо визначення співвідношення е-уряду та

е-демократії. *Перший підхід* розглядає е-демократію як частину е-уряду. Е-демократія та е-участь вважаються елементами е-уряду і трактуються як електронна реалізація узаконених демократичних шляхів або процедур прийняття рішень. Відповідно до цього підходу, вони зводяться до технологічних аспектів, а саме, до електронних виборів і електронного голосування.

Другий підхід, навпаки, розглядає е-уряд як частину електронної демократії. Е-уряд є важливим елементом е-демократії, але далеко не вичерпує її, так як остання включає в себе не тільки взаємодію громадян із органами державної влади, а й всю сферу мережевої суспільної взаємодії громадян, організацій та інститутів через електронну комунікаційну систему, тобто сферу громадянського суспільства.

Відповідно, окремі дослідники виділяють дві складові застосування ІКТ у процесах сучасного політичного та економічного розвитку, зокрема, розбудови інформаційного суспільства: «демократичну» (е-демократія) та «адміністративну» (е-урядування).

У «демократичній» складовій (е-демократія) домінують комунікації «знизу-вгору», тобто громадяни певним чином впливають на функціонування органів державної влади, отримують інформацію від державних службовців, контролюють відповідність пріоритетів державної політики власним пріоритетам і на основі цього беруть участь у прийнятті політичних рішень. Навпаки, «адміністративна» складова (е-урядування) виходить з відносин «зверху-донизу», зосереджуючись на наданні адміністративних послуг та здійсненні управлінської діяльності.

Традиційно дослідники значну увагу приділяють е-демократії, яка є більш яскравим науковим і політичним феноменом. У той же час, впровадження ІКТ в адміністративні процеси в силу об'єктивних причин дає більш швидкий і вагомий результат, внаслідок чого недооцінка адміністративної складової може призвести до не цілком коректного відображення практики е-уряду в наукових теоріях і, в кінцевому випадку, недовикористання потенційних переваг ІКТ для публічного управління.

Термін «електронна демократія» (electronic democracy) у вузькому значенні розуміється як використання ІКТ для забезпечення (електронного супроводу) прав громадян, тобто, мається на увазі лише технологічний аспект, наприклад, електронна форма подання звернень, запитів органам публічної влади. У широкому розумінні під цим терміном розуміється залучення громадян, через використання ІКТ,

до участі у вирішенні різноманітних суспільно-політичних питань як шляхом вільного обговорення, так і участі у виборах, референдумах тощо (див. рис. 3). Саме в широкому аспекті ми розглядатимемо електронну демократію.

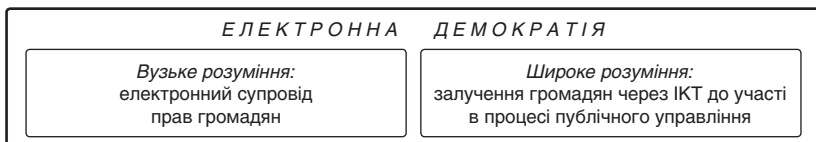

Рис. 3. Розуміння електронної демократії³⁶

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні **електронна демократія** (е-демократія) визначається як «форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій»³⁷.

Рада Європи визначає **е-демократію** як використання ІКТ урядами, політичними партіями, громадянами та іншими учасниками політичного процесу на місцях, у регіонах, на національному або міжнародному рівнях з метою розширення участі громадян в процесах прийняття державних рішень. ІКТ можуть використовуватися в різних формах, а не лише для голосування. У рамках підходів за принципом «знизу-вгору» громадяни і організації можуть використовувати їх як засоби для того, щоб їх голоси були почуті, партії – для проведення кампаній, а органи публічної влади – для вдосконалення публічних послуг шляхом впровадження електронних інструментів подання звернень чи проведення консультацій.

Можна виділити такі основні переваги е-демократії:

- істотне зниження витрат на здійснення демократичних процедур;
- зниження витрат на інтерактивні форми взаємодії з громадянами, що дає можливість органам публічної влади більш повно враховувати думки різних соціальних груп при прийнятті рішень;
- залучення громадян до прийняття рішень на більш ранніх стадіях і в більш тісній формі;

- залучення суспільних груп громадян з обмеженими можливостями, яким складно забезпечувати свої громадські права за «традиційними» формами демократичної участі;
- зміцнення довіри громадян до держави за рахунок іміджевих функцій нових комунікативних каналів, створення у громадян ілюзії участі в прийнятті рішень.

Однак, необхідно відзначити і ряд факторів та обставин, що обмежують реалізацію позитивного потенціалу е-демократії, зокрема:

- зниження рівня участі громадян у політиці пов'язано не тільки і не стільки з «економією ресурсів», скільки з посиленням тенденції низької ефективності такої участі, в цьому сенсі просте зниження витрат навряд чи призведе до істотного збільшення навіть кількості учасників;
- цифрова нерівність обмежує можливості розвитку нових форм представництва інтересів;
- на відміну від традиційних форм дискусії, е-дискусії не націлені на виявлення загального інтересу, на конструювання громадянського суспільства, в Інтернеті є лише велика кількість індивідів, усамітнених перед екраном комп'ютера, але не суспільство і навіть не е-суспільство, при цьому кожен може висловити свою думку з практично нульовими витратами ресурсів, що істотно збільшує розкид думок і ускладнює завдання агрегування інтересів;
- перенесення політичного процесу у віртуальну реальність призводить до зниження рівня рефлексії та обдуманості висловлювань, збільшення кількості в даному випадку досягається за рахунок зниження якості;
- посилення залежності чиновників від публічного е-волевиявлення громадян може призвести до популізму, втрати як самостійності чиновників при прийнятті рішень, так і відповідальності за вже прийняті рішення;
- оскільки реальний облік усіх артикульованих в Інтернеті інтересів громадян неможливий, це значно ускладнює «відбір» слухних суспільних ідей в силу «розмитих» критеріїв і наявності можливостей для маніпулювання.

Е-демократія не може вирішити всіх проблем демократії чи суспільних комунікацій, але вона, однозначно, сприяє розвитку двох, на сучасному етапі нероздільних, історичних проектів – демократії та Інтернету³⁸.

2.2. Цілі та основні напрями розвитку електронної демократії

Цілі е-демократії збігаються з цілями ефективного публічного управління: прозорість, підзвітність, відповідальність, включення (інклюзивність), проведення дискусій, доступність, участь, субсидіарність, довіра до демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів, соціальне згуртування (див. рис. 4).

Суспільна довіра є надзвичайно важливою для будь-якого типу е-демократії на всіх її стадіях і фазах. Вона тісно пов'язана з доступністю, прозорістю і відповідальністю суб'єктів суспільних відносин. Е-демократія допомагає збільшити рівень участі індивідів й груп, дає можливість тим, чий голос чується рідше або звучать тихіше, висловлювати свої погляди, а також сприяє рівноправній участі. Вона сприяє появі більш колективних форм прийняття рішень і демократії.

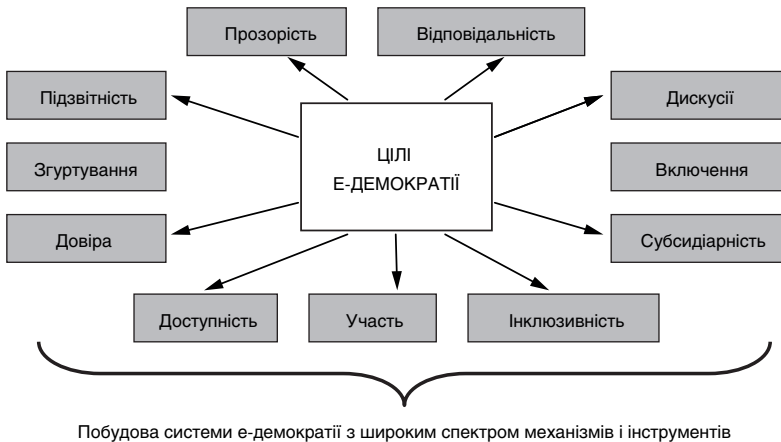

Рис. 4. Цілі електронної демократії

Е-демократія забезпечує новий рівень підтримки і посилення демократичної участі; вона, перш за все, охоплює ті сектори е-демократії, де інститути громадянського суспільства залучаються до складання формальних і неформальних програм дій, а також у формування і прийняття суспільних рішень. Е-демократія вимагає інформації, діалогу, спілкування, дискусії та безперервного ство-

рення відкритих публічних майданчиків, де громадяни можуть об'єднуватися з метою відстоювання своїх інтересів.

ЗМІ відіграють ключову роль в е-демократії, зокрема, вони є платформою, де громадяни можуть взяти участь у публічних дебатах і захистити свої інтереси в публічній сфері. Нові електронні ЗМІ та постачальники електронних послуг покращують якість доступу до інформації, забезпечуючи людей найкращою базою для участі в демократичних процесах.

Е-демократія є невід'ємною складовою інформаційного суспільства, використовуючи традиційні та надаючи інноваційні інструменти, що можуть успішно застосовуватися громадськістю та владою. Доступ до нового інформаційно-комунікаційного середовища може полегшити процес реалізації демократичних прав і свобод, зокрема, на участь у суспільному житті і демократичних процесах.

Належна розробка систем е-демократії повинна ґрунтуватися на:

- активному наданні всеосяжної, збалансованої та об'єктивної інформації, покликаної допомогти громадськості більш чітко розуміти проблеми, альтернативи, можливості та/або рішення демократичних проблем, що тісно пов'язане зі свободою інформації та свободою слова;
- широкому розумінні громадянства, що охоплює особи і групи осіб, які постійно проживають і інтегровані в політичну реальність, незалежно від національності;
- розширення громадської участі шляхом більшого залучення громадян та груп громадян, корпорацій, об'єднань і некомерційних організацій (НКО) в суспільні справи, щоб вони могли впливати і покращувати якість та прийнятність результатів демократичних процесів;
- надання повноважень, зокрема, з підтримки громадських прав і надання ресурсів для участі в демократичних процесах;
- забезпечення включення – політичного та технологічного озброєння громадян незалежно від віку, статі, освіти, соціально-економічного стану, мови, особливих потреб і місця проживання; таке включення вимагає е-компетентності людини у користуванні електронними інструментами (знання, електронні навички, електронна готовність), наявних і доступних інструментів і поєднання електронних та неелектронних підходів;

- проведення дискусій, зокрема, дебатів на рівних, де люди публічно обговорюють, схвалюють і критикують точки зору один одного в ході змістовного, ввічливого обговорення питання та дії, необхідні для вирішення відповідного питання.

Е-демократія сприяє створенню нової форми демократії, за якої всі громадяни мають змогу безперешкодно розглядати та спостерігати, брати участь у формуванні та аналізі окремих питань національної та місцевої політики за допомогою засобів ІКТ з будь-якого місця у будь-який час. Е-демократія здатна об'єднати відповідальних осіб та громадян у нові форми залучення до формування та затвердження політики. З однієї сторони, це приведе до кращого розуміння відповідальними особами громадської думки і потреб громадян, з іншої – до кращого розуміння громадськістю завдань і складнощів, що стоять перед відповідальними особами. Це забезпечить громадянам більш ефективне розуміння демократичної системи і більш високий рівень поваги і довіри до демократії.

Оскільки е-демократія відкриває нові канали для інформації, спілкування, дискусій та участі, підвищує рівень прозорості та підзвітності, вона має потенціал усунення недоліків в існуючих демократичних інститутах і процесах. Е-демократія має значний потенціал у сфері побудови громадянського суспільства. Пропонуючи засоби обмеження ступеня виключення з політичних процесів, е-демократія спроможна посилити соціальну інтеграцію та соціальну згуртованість, сприяючи тим самим зміцненню суспільної стабільності. Е-демократія здатна ще більше посилити європейську, міжнародну та глобальну сутність політики і полегшити транскордонне співробітництво.

Унікальним підтвердженням сказаного вище є приклад Ісландії, котра внаслідок фінансової кризи 2008 р. фактично стала банкрутом. Постала гостра необхідність модернізації країни, зокрема написання нової конституції. Ісландці вирішили самі безпосередньо створити основний закон. Вони відмовилися від традиційної моделі проведення конституційного референдуму, за якого громадянам надається право лише схвалити проект, напрацьований вузькою групою політиків. Ісландці обрали 950 простих громадян, які й готували проект конституції. Для опрацювання проекту вже на виборах було обрано Конституційну раду, до якої ввійшло 25 громадян – рибалок, фермерів, лікарів, домогосподарок, які не належали до жодної партії. Через мережі Facebook, Twitter і навіть YouTube їм було надіслано понад

370 поправок і 3600 коментарів. Рада кожного тижня в Інтернеті публікувала для суспільного обговорення ці поправки, а її засідання транслювалися он-лайн. Після суспільного обговорення рада оголосила про завершення роботи над конституцією. У 2012 р. конституція Ісландії була затверджена на національному референдумі.

Основними *напрямами розвитку* е-демократії, що визначені Концепцією розвитку електронного урядування в Україні, Стратегією державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, та планом дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» є:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення у частині організації електронної взаємодії громадян та організацій з державними органами;
- активне використання новітніх ІКТ для забезпечення участі громадян та організацій у формуванні та реалізації державної політики, у тому числі шляхом підтримки пілотних інтернет-проектів;
- формування мережевої культури комунікації на засадах партнерства;
- визнання важливої ролі ЗМІ як майданчиків для публічних форумів та дискусій, за допомогою яких громадяни мають можливість відстоювати свої суспільні інтереси;
- створення та впровадження інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Електронний парламент України», яка забезпечить доступ громадян до інформації про парламентську діяльність та документів, а також стимулює розвиток рівноправного цілісного інформаційного суспільства у результаті використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і стандартів;
- створення на базі Національного центру підтримки електронного урядування системи інтерактивної взаємодії з громадянами з використанням наявних соціальних мереж «Ми розвиваємо електронне урядування»;
- сприяння співпраці державних органів з інститутами громадянського суспільства, експертами та міжнародними партнерами у розробленні проектів нормативно-правових актів, стандартів та впровадженні пілотних проектів електронної демократії з дотриманням прав людини та верховенства права³⁹.

2.3. Форми та інструменти електронної демократії

Форми е-демократії постійно розвиваються та вдосконалюються. Так на межі 60–70 рр. виникло поняття «теледемократія», викликане появою кабельного телебачення. Громадяни отримали можливість, спостерігаючи по телевізору ток-шоу чи теледебати, висловити свою позицію, зателефонувавши у студію. У кінці 80-х років виникло таке явище, як «електронна республіка», теоретичною основою якої стала розробка Ю. Хабермаса. Учений «визначив виникаючий кіберпростір як нову громадську сферу, що являла собою простір вільних обговорень актуальних суспільних проблем сферу, в якій кожен громадянин може не лише висловитися, а й бути почутим»⁴⁰. З появою Інтернету, що суттєво вплинув на формування нових інститутів демократії, виникає поняття «кібердемократія» – фактично, провісник електронної демократії.

Можливості Інтернету та його інформаційної структури у сфері е-демократії практично невичерпні, починаючи від електронних консультацій з населенням і закінчуючи участю громадян в електронних політичних форумах, електронних виборах тощо. У практичному сенсі електронна участь громадян в урядуванні має декілька основних етапів і передбачає:

1. Електронне включення:

- електронне консультування – органи влади через Інтернет звертаються до громадян з метою отримання інформації щодо їхньої думки з вироблення відповідної політики чи обговорення рішень;
- електронна участь – активна участь громадян на основі підтримки зворотнього зв'язку за допомогою сучасних ІКТ у процесі прийняття рішень і вироблення політики.

2. Електронне партнерство – поглиблена взаємодія громадян із владою, в якій відповідальність за прийняття рішень покладається на обидві сторони, передбачаючи внесок кожного у розвиток громадянського суспільства.

Суттєвою перевагою електронних форм участі у процесі розробки, реалізації та оцінювання політик є здешевлення демократичних процедур. Це стосується не лише фінансових витрат, але й витрат часу. Тому такі нові форми обговорення як відеоконференції, телемости, форуми та наступне голосування дають можливість значно зменшити матеріальні та часові витрати на прийняття рішень.

Ефективними інструментами електронної демократії є такі:

1. Збір підписів та надсилання петицій на підтримку ініціатив громадян. Органи публічної влади зобов'язані розглянути та надати вмотивовану відповідь на питання, що турбують людей, бізнес та громадські об'єднання.
2. Звернення. Органи публічної влади повинні забезпечити надання всіма зацікавленими сторонами електронних пропозицій до змісту державної політики, реагувати на наведені факти порушень та зловживань.
3. Консультації та анкетування – можливість отримати зворотний зв'язок щодо планів та оцінки діяльності органів публічної влади та їхніх посадових осіб.
4. Електронне голосування. Запровадження електронної форми волевиявлення під час проведення загальнонаціональних та місцевих виборів та референдумів.

Приклад. Проблеми впровадження е-демократії в Україні

З точки зору громадян⁴¹ як визначальних суб'єктів «е-демократії» висловлюється надія на те, що ІКТ можуть покращити демократичні процеси в Україні, зокрема, участь громадян у формуванні політики. При цьому наявні суттєві соціальні, економічні та технічні перешкоди щодо запровадження «е-демократії», пов'язані із:

- 1) відсутністю у більше 50 % громадян доступу до Інтернету через брак фінансових ресурсів та електронної неграмотності;
- 2) відсутністю інформації та знань про суть та можливості «е-демократії» у майже 80 % користувачів Інтернету. У свою чергу, це зумовлює відсутність попиту серед користувачів на взаємодію із державними органами он-лайн;
- 3) брак використання урядом взаємодії на основі соціальних мереж, яким віддають перевагу 76% користувачів Інтернету;
- 4) обмежені можливості участі у е-демократії мають особи похилого віку, сільські мешканці та громадяни із низьким рівнем освіти.

З точки зору НУО, Інтернет-активістів з числа бізнесу та політичної еліти, яка взаємодіє в рамках широких ініціатив, основ-

ною проблемою впровадження політики «е-демократії» є недостатнє законодавче забезпечення конкретних інструментів е-демократії.

Проблеми запровадження е-демократії в Україні з точки зору громадян можна ідентифікувати за результатами опитування Київського міжнародного інституту соціології (КМІС), яке проводилось у першому кварталі 2015 року⁴². Результати опитування показали наступне:

- Нерівність у використанні Інтернету між міським та сільським населенням. Найбільше користувачів Інтернету проживають у великих (65 %) та середніх (64 %) містах. У малих містах та населених пунктах міського типу 55 % населення користуються Інтернетом, у селах – тільки 42 %.
- Нерівність у використанні Інтернету між молодим та старшим поколінням. Типовий користувач Інтернету – молода особа віком від 18 до 35 років. Не використовують Інтернет переважно громадяни старше 50-ти років.
- Нерівність за рівнем освіти. Інтернетом користуються переважно особи з вищою освітою (85 %). Тільки 20 % громадян з неповною середньою освітою, середньою освітою (33 %) є користувачами Інтернету.
- Наявність суттєвих обмежень у доступі до Інтернет. 32% респондентів не користуються Інтернет через брак фінансових ресурсів, тобто бідність є суттєвою перешкодою на шляху е-демократії. 30% не користуються Інтернет через е-неграмотність, 19 % – через брак технічних засобів для використання Інтернету (відсутність пристроїв).
- Низький інтерес користувачів до е-взаємодії із органами публічної влади. Тільки 21 % користувачів цікавляться інформацією про публічні послуги та діяльність органів влади. При цьому Інтернет використовується для пошуку інформації (86 %) та участі у соціальних мережах (76 %). Така частка використання соціальних мереж відкриває додаткові можливості для е-демократії.
- Брак компетенції у сфері е-урядування та е-демократії. Тільки 14 % респондентів розуміють зміст «е-урядування». 67 % молоді та 61 % користувачів із вищою освітою ніколи не чули про «е-урядування». 79 % респондентів ніколи не чули терміну «е-демократія».

- Низькі показники електронної взаємодії між урядом та громадянами. При тому, що 71 % опитаних висловили зацікавленість до е-взаємодії, але тільки 19 % опитаних використовують ІКТ для взаємодії із урядом. Тільки 9 % віддають перевагу комунікації через веб-сайти органів влади, 7 % – через електронну пошту. Навіть користувачі Інтернету не віддають перевагу он-лайн взаємодії із урядом. Тільки 33 % користувачів віддають перевагу е-взаємодії з державними органами.
- Низький інтерес громадян до е-взаємодії як такої. Тільки 9% опитаних приймають участь у е-опитуваннях, 6% – взаємодіють із громадськими об'єднаннями та ініціативними групами, 5% – вступають у комунікацію із представниками органів місцевого самоврядування, 4% – користуються е-послугами, але 24% віддають перевагу пошуку інформації про органи влади.

Практичною формою е-демократії в Україні стала ініціатива «Відкритий парламент». Декларація відкритості парламенту – це звернення громадських організацій, які займаються моніторингом парламентської діяльності, до законодавчого органу з метою проведення діалогу щодо покращення відкритості парламенту, підвищення його відповідальності та сприяння розвитку демократичного суспільства. План дій з реалізації Декларації відкритості парламенту розроблено українськими організаціями моніторингу парламентської діяльності (ОПОРА, ЧЕСНО, Transparency International Україна, Ейдос, Інститут МедіаПрава) спільно з Верховною Радою за підтримки Програми розвитку ООН в Україні. Цей план включає в себе 20 зобов'язань між парламентом і громадянським суспільством за такими напрямками:

- 1) доступ до інформації;
- 2) залучення громадян до парламентських процесів;
- 3) звітність;
- 4) технології та інновації.

Однією з головних тез Декларації є забезпечення доступу громадськості до інформації про роботу парламенту в електронному вигляді: інформація про роботу парламенту повинна бути доступною в мережі Інтернет у відкритій та впорядкованій формі, що дає можливість громадянам аналізувати її та повторно використовувати за допомогою

різних технологій. Інформація про діяльність парламенту повинна містити посилання на іншу тематичну інформацію та бути доступною для завантаження у великих розмірах для стимулювання розвитку нових технологій її дослідження.

Усе більшої популярності в українському суспільстві набирає порівняно нова форма е-демократії – *електронна петиція*. 2 липня 2015 р. Верховна Рада прийняла зміни до ст. 5 Закону України «Про звернення громадян» у якій встановлено, що особливою формою колективного звернення громадян до Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів та органів місцевого самоврядування є електронна петиція, та доповнила II Розділ Закону ст. 23-1, де регламентовано порядок подання та розгляду електронних петицій. 28 серпня 2015 р. Президент України видав Указ «Про порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України», відповідно до якого вже з 29 серпня 2015 р. на сайті голови держави запрацював спеціальний розділ для електронних петицій.

Для створення електронної петиції ініціатор (особа чи група осіб) має сформулювати суть звернення та розмістити текст на офіційному сайті органу влади, до якого вона спрямована. Петиція може бути також розміщена на веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій. Електронна петиція має зібрати 25 тис. підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дати оприлюднення і за таких умов подається на розгляд Президентові України, Верховній Раді України, Кабінетові Міністрів України. Як і в Німеччині, в Україні електронна петиція, що не набрала встановленої кількості підписів, розглядається як звичайне звернення громадян.

Уже перший досвід роботи системи електронних петицій в Україні показав, що розрахунки авторів проекту виправдалися. Разом з тим розробники закону про електронні звернення прогнозують, що в майбутньому кількість голосів, необхідних для оприлюднення петиції, варто підняти. На їх думку, українці «ІТ-підковані», а тому з легкістю назбирають і 50, і 100 тис. голосів, звичайно, якщо ініціатива дійсно того варта. Сьогодні українські вимоги до кількості підписантів під петицією відповідно до кількості населення держави виглядають так само, як і у Німеччині – 0,06 % від загальної чисельності громадян. В інших державах і політичних об'єднаннях ці показники подані у табл. 1:

Таблиця 1

**Вимоги щодо кількості підписів під е-петицією
в окремих країнах**

Держава, об'єднання держав	Кількість населення	Необхідна кількість підписів для оприлюднення петиції	% від загальної чисельності населення
Україна	близько 44 млн осіб	25 тис. підписів	0,06 %
США	близько 319 млн осіб	100 тис. підписів	0,03 %
Німеччина	81 млн	50 тис. підписів	0,06 %
Велика Британія	близько 64 млн	100 тис. підписів	0,16 %
Фінляндія	понад 5 млн	50 тис. підписів	1 %
Латвія	понад 2 млн	10 тис. підписів	0,5 %
ЄС	понад 503 млн	1 млн підписів	0,2 %

Як видно з таблиці, цей показник, а також організація процедури подання та розгляду електронних петицій в Україні в середньому відповідає світовим показникам і стандартам. Однак серед експертів є ряд зауважень до суті змін до закону щодо електронних звернень, які, на їх думку, необхідно виправити задля ефективної роботи системи е-петицій. Зокрема, законодавець має встановити певні обмеження для суб'єктів подання електронних петицій, можливостей дублювання їх змісту, встановити відповідальність модераторів порталів і загальну чисельність інтернет-майданчиків для подання петицій, визначити механізм реалізації тих петицій, які будуть розглядатися як індивідуальні звернення тощо.

Отже, перші найважливіші кроки в роботі системи електронних петицій в Україні зроблено. Законодавчі підвалини для її роботи закладено. Механізм запущено. Наскільки ефективним стане такий спосіб взаємодії суспільства і української влади, тепер буде залежати від останньої. Чи скористається цим інструментом влада для того, щоб не просто почути громадян, а вирішувати зазначені у зверненнях проблеми суспільства?⁴³

Рис 5. Упровадження ІКТ в систему суспільних відносин

Таким чином, упровадження ІКТ у систему суспільних відносин дає змогу розширити можливості суспільно-політичної участі громадян, створити умови для зростання громадської активності та становлення е-демократії. Основні засади та напрями розвитку е-демократії в Україні визначені Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні, Концепцією розвитку електронного урядування в Україні, Стратегією державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, та планом дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»».

Приклад. Механізм проведення електронних консультацій⁴⁴. Проведення таких консультацій врегульоване пп. 16, 17 Порядку проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, затвердженого Постановою КМУ від 03.11.2010 р. № 996.

Для проведення електронних консультацій орган виконавчої влади має створити спеціальну підрубрику «Електронні консультації» рубрики «Консультації з громадськістю» на своєму сайті. Для консультацій також може використовуватись урядовий веб-сайт «Гро-

мадянське суспільство і влада». Строки та порядок оприлюднення проектів НПА визначаються ЗУ «Про доступ до публічної інформації» та ЗУ «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Електронні консультації починаються із оприлюднення повідомлення про проведення консультацій, яке містить (1) назву органу влади; (2) назву акту та стислий зміст пропозиції; (3) соціальні групи та зацікавлені сторони, на які поширюється дія рішення; (4) можливі наслідки проведення в життя рішення для різних соціальних груп та зацікавлених сторін, (5) електронна адреса та строки подання пропозицій, (6) номер телефону, за яким проводяться консультації, (7) дані про відповідальну особу органу влади, (8) строк і спосіб оприлюднення результатів обговорення. Дані щодо соціальних груп, зацікавлених сторін, наслідків рішення мають важливе значення для забезпечення компетентної участі громадян в електронних консультаціях.

Крім електронних консультацій до інструментів е-демократії можна віднести і певні типи публічних заходів, які визначені у Порядку проведення консультацій із громадськістю – Інтернет-конференцій, відеоконференцій.

Приклад. Сервіс «Громадське обговорення нормативно-правових актів» на урядовому порталі Громадянське суспільство та влада (http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/poll/projects)

На сервісі кожен громадянин може зареєструватись і взяти участь у обговоренні проектів нормативно-правових актів. Громадянам пропонується здійснити загальну оцінку (згода/незгода), додати коментар, зауваження, пропозицію за допомогою запропонованої форми. Інші користувачі можуть також здійснити оцінку коментаря. У правилах участі зазначено, що результати обговорення обов'язково враховуються при подальшому опрацюванні проекту НПА. На сайті доступна статистика, яка демонструє:

- Кількість зареєстрованих користувачів.
- Кількість проектів, які пройшли обговорення.
- Запропоновано редакцій.
- Надано пропозицій.
- Надано оцінок.

Дати оцінку за запропонованою формою достатньо зручно. Користувач має можливість відстежити реагування на пропозиції. У його особистому рейтингу зазначається кількість прийнятих пропозицій. На жаль, загальна статистика не відображає кількості врахованих пропозицій. Правила також не визначають порядку врахування пропозицій.

Висновки

1. Як показує досвід розвинених країн, широке розповсюдження ІКТ є одним з ключових факторів, що безпосередньо впливає на розвиток сучасних демократичних інститутів і процесів. Активне впровадження ІКТ в систему суспільно-політичних відносин суттєво розширює можливості громадян щодо їх демократичної участі, створює умови для формування якісно нового рівня активності громадян, які користуються сучасними електронними технологіями не тільки в особистих цілях, а й з метою суспільно-політичної участі на всіх рівнях публічного управління.

2. Основна ідея е-демократії полягає в розширенні форм політичної участі через використання громадянами електронних засобів і звуження можливостей для зловживань публічної влади. Відповідно, її цілі збігаються з цілями ефективного публічного управління: прозорість, підзвітність, відповідальність, включення (інклюзивність), проведення дискусій, доступність, участь, субсидіарність, довіра до демократії, демократичних інститутів та демократичних процесів, соціальне згуртування.

3. У практичному сенсі електронна участь громадян в урядуванні має декілька основних етапів і передбачає: а) електронне включення (електронне консультування та електронну участь); б) електронне партнерство.

Ефективними інструментами електронної демократії є: збір підписів та надсилання петицій на підтримку ініціатив громадян; звернення; консультації та анкетування; електронне голосування.

4. Практичною формою е-демократії в Україні стала ініціатива «Відкритий парламент». План дій з реалізації Декларації відкритості парламенту розроблено українськими організаціями моніторингу парламентської діяльності (ОПОРА, ЧЕСНО, Transparency International Україна, Ейдос, Інститут МедіаПрава) спільно з Верхов-

ною Радою за підтримки Програми розвитку ООН в Україні. Все більшої популярності в українському суспільстві набирає порівняно нова форма е-демократії – електронна петиція.

Запитання для самоконтролю

1. Як е-демократія сприяє прозорості дій влади та який інструментарій це забезпечує?
2. Які переваги застосування е-демократії?
3. У чому полягають виклики впровадження електронної демократії?
4. Чи може діяти е-демократія в недемократичних суспільствах?
5. Як е-демократія сприяє прозорості дій влади та який інструментарій це забезпечує?
6. Назвіть інструменти електронної демократії.

Рекомендована література

1. Державна політика у сфері надання доступу до публічної інформації: навч.-метод. матеріали / Н.В. Грицяк; уклад. В.В. Святненко. – К.: НАДУ, 2013. – 32 с.
2. Державне управління в умовах розвитку інформаційного суспільства: навч. посіб. / Н.В. Грицяк, Л.В. Литвинова. – К.: К.І.С., 2015. – 108 с.
3. Електронна демократія: навч. посіб. / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловійов. – К.: К.І.С., 2015. – 66 с.
4. Інформаційна політика в Україні: методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни / Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко, Л.В. Литвинова, С.Г. Соловійов. – К.: НАДУ, 2014. – 48 с.
5. Інформаційна складова державної політики та управління: монографія / Соловійов С.Г. та ін. – К.: К.І.С., 2015. – 320 с.
6. Інтеграція України в Європейський інформаційний простір: виклики та завдання. – К.: ФОП Клименко, 2014. – 212 с.
7. Посібник з прав людини для Інтернет-користувачів та пояснювальний меморандум. – К.: Інжиніринг, 2015. – 56 с.

ЗАВДАННЯ ДО СЕМІНАРСЬКОГО ЗАНЯТТЯ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ «Зарубіжний та вітчизняний досвід упровадження технологій електронного урядування»

Мета заняття – розкрити сутність і значення сучасного етапу впровадження електронного урядування в Україні, сформувати практичні навички здійснення порівняльного аналізу розвитку інформаційного суспільства та впровадження е-урядування зарубіжних країн.

Завдання заняття:

- визначити теоретико-методологічні, організаційні та інституційні основи електронного урядування;
- опрацювати системи базових документів із розвитку національної системи е-урядування та їх порівняння з аналогічними системами інших країн;
- сформувати висновки щодо можливості та доцільності використання зарубіжного досвіду в цій сфері.

Регламент проведення заняття:

- при підготовці до практичного заняття і під час його проведення слухачі працюють у 4-х групах для виконання окремих завдань (до 30 хв);
- після виконання завдань практичного заняття кожна група доповідає про результати проведеної роботи, відбувається колективне обговорення доповідей груп;
- час, який відводиться на презентацію виконаного завдання, складає 15 хвилин (з них 10 хвилин – доповідь, 5 хвилин – її обговорення).

Комплект завдань для груп до семінарського заняття.

Завдання 1. Через Інтернет (www.nc.gov.ua) ознайомитися з головними порталами електронного уряду:

Білорусь – www.portal.gov.by	Канада – www.canada.gc.ca
Казахстан – www.egov.kz	Туреччина – www.dpt.gov.tr
Азербайджан – www.e-government.az	Південна Корея – www.korea.go.kr
Молдова – www.egov.md	Сінгапур – www.igov.gov.sg , www.ecitizen.gov.sg
Вірменія – www.e-gov.am	США – www.usa.gov , www.egov.gov
Узбекистан – www.gov.uz	Ірландія – www.gov.ie
Естонія – www.ega.ee , www.eesti.ee/rus/	Німеччина – www.bund.de
Грузія – www.e-government.ge	Фінляндія – www.valtioneuvosto.fi
Велика Британія – www.gateway.gov.uk , www.direct.gov.uk	Австралія – www.australia.gov.au
Швеція – www.electronicgovernment.se	Франція – www.service-public.fr , www.nernet.gouv.fr

Завдання 2. Обрати країни для вивчення досвіду та виконати такі завдання:

- ознайомитися з технологією реєстрації фізичних та юридичних осіб;
- ознайомитися з порядком отримання електронного цифрового підпису; провести обговорення: які нормативні та технічні підстави необхідні для запровадження подібного сервісу в Україні.

Звернути увагу на:

- оформлення порталу, його сприятливий інтерфейс;
- навчальні демо-ролики щодо реєстрації громадян на порталі;
- ознайомитися з каталогом послуг за відомствами, категоріями та життєвими ситуаціями;
- порівняти портали е-урядів. Оцінити зручність, доступність та інформативність порталів.

Завдання 3. Здійснити порівняльний аналіз документів, що регулюють процеси формування та здійснення е-урядування та е-демократії в зарубіжних країнах із відповідними документами України.

Завдання 4. Узагальнити інформацію з Інтернету щодо результатів виконання зазначених документів і зробити висновки стосовно доцільності врахування зарубіжного досвіду.

Методичні та дидактичні матеріали для виконання завдань семінарського заняття:

1. Державне управління в умовах розвитку інформаційного суспільства: навч. посіб. / Н. В. Грицяк, Л.В. Литвинова. – за заг. ред. Н.В. Грицяк. – К.: К.І.С., 2015. – 108 с.
2. Електронна демократія: навч. посіб. / Н.В. Грицяк, С.Г. Соловійов / за заг. ред. Н.В. Грицяк. – К.: К.І.С., 2015. – 66 с.
3. Інформаційна політика в Україні: методичні рекомендації до проведення практичних занять з дисципліни / Н.В. Грицяк, А.І. Семенченко, Л.В. Литвинова, С.Г. Соловійов. – К.: НАДУ, 2014. – 48 с.
4. Інформаційна складова державної політики та управління: монографія / Соловійов С. Г. та ін.; за заг. ред. Н.В. Грицяк. – К.: К.І.С., 2015. – 320 с.
5. Інтеграція України в Європейський інформаційний простір: виклики та завдання. – К.: ФОП Клименко, 2014. – 212 с.

ГЛОСАРІЙ

Демократія – форма організації суспільства, його державно-політичного устрою, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади, послідовному здійсненню принципу рівності та свободи людей, їх реальної участі в управлінні справами держави і суспільства.

Електронна демократія (е-демократія) – форма демократії, що забезпечує електронну підтримку демократичних інститутів і процесів, заснована на використанні можливостей ІКТ, передбачає широку та активну участь громадян і бізнесу у вирішенні суспільно важливих питань, а також залучення їх до процесу публічного управління.

Електронне урядування (е-урядування) – спосіб організації публічної влади, взаємодії органів влади, громадян та бізнесу з використанням ІКТ при наданні публічних послуг та прийнятті управлінських рішень.

Електронний уряд – модель державного управління, що заснована на використанні сучасних ІКТ з метою підвищення ефективності та прозорості органів влади, встановлення ефективного громадського контролю над нею.

Інформаційне суспільство – концепція постіндустріального суспільства; нова історична фаза розвитку цивілізації, у якій головними продуктами виробництва є інформація та знання.

Публічна адміністрація – сукупність державних і недержавних суб'єктів публічної влади та інших інституцій, підпорядкованих політичній владі, що забезпечують виконання законів, здійснюють публічно-управлінські функції та надають публічні послуги фізичним та юридичним особам. Ключовими структурними елементами публічної адміністрації є: органи виконавчої влади; виконавчі органи місцевого самоврядування.

Публічне адміністрування – вид організаційно-розпорядчої діяльності, спрямованої на підготовку та реалізацію державно-управлінських рішень, здійснення адміністративних процедур, надання адміністративних послуг населенню.

Публічне управління – це один із видів діяльності держави, сутністю якого є здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень державної влади та місцевого

самоврядування з метою динамічного розвитку держави, її окремих територій і громад, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод.

Суспільство знань – суспільство сталого та динамічного розвитку, в якому знання є визначальним фактором успіху в будь-якій сфері, існує постійний попит в нових знаннях, необхідних для створення конкурентоспроможних видів продукції та послуг, ефективно функціонують системи виробництва та передачі знань і забезпечується їх взаємодія з системами виробництва матеріальних продуктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 – Туніс 2005): підсумкові документи. – К.: ЕСЕ, 2006. – 132 с.
2. Гаман-Голутвина О.В. Меняющаяся роль государства в контексте реформ государственного управления: отечественный и зарубежный опыт / О. В. Гаман-Голутвина // Полис. Политические исследования. – 2007. – № 4. – С. 27.
3. Гаман-Голутвина О. Роль государства в контексте реформ государственного управления: российский и зарубежный опыт / О. Гаман-Голутвина // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2009. – № 4. – С. 97.
4. Глосарій Програми розвитку ООН. – Режим доступу: <http://www.unpan.org/Directories/ UN Public Administration Glossary/>
5. Денисенко В. Реформування інституційної системи політичних відносин та влади в державах транзитного характеру (на прикладі України) / В. Денисенко // В'ячеслав Липинський в історії, теорії та практиці укр. державотворення: матеріали Міжнар. конф., 26–27 квіт. 2007 р. – Луцьк: Вежа, 2007. – С. 86.
6. Жилиєв І.Б. Інформаційне право України: теорія і практика: монографія / І. Б. Жилиєв. – К.: Парламентське видавництво, 2009. – 104 с.
7. Закірова С. Електронні петиції в Україні: становлення системи та механізм дії / С. Закірова // Центр досліджень соціальних комунікацій http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronnii-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-diji&catid=8&Itemid=350
8. Зелена книга державної політики у сфері електронного урядування в Україні : проект до обговорення. – К., 2014. – 28 с.
9. Електронна демократія: навч. посіб. / Н.В. Грицяк,

- С.Г. Соловйов / за заг. ред. Н. В. Грицяк. – К.: К.І.С., 2015. – С. 5.
10. Електронне урядування в Україні: аналіз та рекомендації: результати дослідження / за заг. ред. І. Г. Малюкової. – К.: Поліграф-Плюс, 2007. – 254 с.
 11. Иванов В.В. Государственное и муниципальное управление с использованием информационных технологий / В.В. Иванов, А.Н. Коробова. – М.: ИНФРА-М, 2013. – С. 24.
 12. Кил Л. Экономические циклы и реформа государственной службы в США / Л. Кил, И. Элиот // Госуд. служба за рубежом. Реформы госуд. упр. накануне третьего тысячелетия: реферат. бюлл. № 6 (31). – М.: РАГС, 1999. – С. 58–59.
 13. Модернізація державного сектора: відкритість влади // Policy Brief. – 2007. – Квітень. – С. 1 – 2.
 14. Нові управлінські цінності (за матеріалами 7-го Глобального форуму з питань переосмислення управління. Розбудова довіри до Уряду. 26–29 черв. 2007 р., Відень, Австрія) // Бюрократ. – 2007. – № 8–9. – С. 7.
 15. Окинавская хартия информационного общества (G8). – Режим доступа: <http://www.iis.ru/eve Nets/oki Neava/charter.ru.html>.
 16. Опорний конспект лекцій з курсу «Електронне урядування» / С.А. Чукут, О.Б. Кукарін. – К.: НАДУ, 2009. – 80 с.
 17. Опорний конспект лекцій з курсу «Інформаційна політика та електронне урядування» / С.А. Чукут, О.Б. Кукарін. – К.: НАДУ, 2008. – 98 с.
 18. Павлютенкова М.Ю. Электронная демократия и электронное правительство – предпосылка эффективного государства XXI века / М. Ю. Павлютенкова. – Режим доступа: <http://www.um.dp/pdf/egovernment.pdf>
 19. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2014 р. № 385 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 70. – Ст. 1966.
 20. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014-2015 роках: розпо-

рядження Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2014 р. № 1176-р // Урядовий кур'єр. – 2014. – 17 груд. – С. 14.

21. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
22. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5 // Урядовий кур'єр. – 2015. – 15 січ. – С. 8.
23. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р. // Офіційний вісник України від 27.12.2010. – № 97. – Ст. 3443.
24. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р. // Офіційний вісник України від 21.06. 2013 р. – № 44. – Ст. 1581.
25. Райнхард К. Реформирование государственного управления. Концепция активизирующего государства / К. Райнхард // Реформы госуд. упр. накануне третьего тысячелетия: сб. статей. – М.: РАГС, 1999. – С. 8 – 10.
26. Романюк С.А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості. Регіональні дослідження: [монографія] / С. А. Романюк. – К.: УАДУ, 2001. – 112 с.
27. Харечко І. Електронна держава / І. Харечко // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новоствори). – Львів: Новий Світ – 2000, 2015. – С. 113.
28. Шрьодер П. Нове публічне адміністрування або як досягти ефективного врядування / П. Шрьодер ; [пер. з нім. В. Шведа]. – К.: Заповіт, 2008. – 76 с.
29. Keeling D. Management in Government / D. Keeling. – London: Allen & Unwin, 1972. – 216 p.

ПРИМІТКИ

1. Глосарій Програми розвитку ООН. URL: [http://www.unpan.org/Directories/ UN Public Administration Glossary](http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary).
2. Keeling D. Management in Government. London, 1972.
3. Глосарій Програми розвитку ООН. URL: [http://www.unpan.org/Directories/ UN Public Administration Glossary](http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary).
4. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості. Регіональні дослідження: монографія. Київ, 2001. С. 73 – 74.
5. Кил Л. Экономические циклы и реформа государственной службы в США. Госуд. служба за рубежом. Реформы госуд. упр. накануне третьего тысячелетия: реферат. бюлл. № 6 (31). Москва, 1999. С. 58 – 59.
6. Гаман-Голутвина О. В. Меняющаяся роль государства в контексте реформ государственного управления: отечественный и зарубежный опыт. Политические исследования. 2007. № 4. С. 27.
7. Нові управлінські цінності (за матеріалами 7-го Глобального форуму з питань переосмислення управління. Розбудова довіри до Уряду. 26–29 черв. 2007 р., Відень, Австрія). Бюрократ. 2007. № 8–9. С. 7.
8. Гаман-Голутвина О. Роль государства в контексте реформ государственного управления: российский и зарубежный опыт. Вісн. Нац. акад. прокуратури України. 2009. № 4. С. 97.
9. Назва держави (штучного утворення), запозичена з Біблії, що дана Т. Гоббсом.
10. Шрьодер П. Нове публічне адміністрування або як досягти ефективного врядування; [пер. з нім. В. Шведа]. Київ, 2008. С. 64.
11. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністра України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р. Офіційний вісник України від 27.12.2010. № 97. Ст. 3443.
12. Електронне урядування в Україні: аналіз та рекомендації: результати дослідження. Київ, 2007. 254 с.
13. Опорний конспект лекцій з курсу «Електронне урядування» / С. А. Чукут, О. Б. Кукарін. Київ, 2009. 80 с.; Опорний конспект лекцій з курсу «Інформаційна політика та електронне урядування» / С. А. Чукут, О. Б. Кукарін. Київ, 2008. 98 с.
14. Жилієв І. Б. Інформаційне право України: теорія і практика: монографія. Київ, 2009. 104 с.
15. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р. Офіційний вісник України від 27.12.2010. № 97. Ст. 3443.
16. Харечко І. Електронна держава. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори). Львів, 2015. С. 113.
17. Зелена книга державної політики у сфері електронного урядування в Україні: проект до обговорення.
18. Там само.

19. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р. Офіційний вісник України від 27.12.2010. № 97. Ст. 3443.
20. Денисенко В. Реформування інституційної системи політичних відносин та влади в державах транзитного характеру (на прикладі України). В'ячеслав Липинський в історії, теорії та практиці укр. державотворення: матеріали Міжнар. конф., 26–27 квіт. 2007 р. Луцьк, 2007. С. 86.
21. Райнхард К. Реформирование государственного управления. Концепция активизирующего государства. Реформы госуд. упр. накануне третьего тысячелетия: сб. статей. Москва, 1999. С. 8–10.
22. Всесвітній самміт з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 – Туніс 2005): підсумкові документи. Київ, 2006. 132 с.
23. Окинавская хартия информационного общества (G8). URL: <http://www.iis.ru/eve/Nets/oki%20java/charter.ru.html>.
24. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5. Урядовий кур'єр. 2015. 15 січ. С. 8.
25. Всесвітній саміт з питань інформаційного суспільства (Женева 2003 – Туніс 2005): підсумкові документи. Київ, 2006. 132 с.
26. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2014 р. № 385. Офіційний вісник України. 2014. № 70. Ст. 1966.
27. Зелена книга державної політики у сфері електронного урядування в Україні: проект до обговорення.
28. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р. Офіційний вісник України від 27.12.2010. № 97. Ст. 3443.
29. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 964. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 39. Ст. 351.
30. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністра України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р. Офіційний вісник України від 27.12.2010. – № 97. – Ст. 3443.
31. Модернізація державного сектора: відкритість влади. Policy Brief. 2007. Квітень. С. 1–2.
32. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2014-2015 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 листоп. 2014 р. № 1176-р. Урядовий кур'єр. 2014. 17 груд. С. 14.
33. Иванов В. В. Государственное и муниципальное управление с использованием информационных технологий. Москва, 2013. С. 24.
34. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністра України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р. Офіційний вісник України від 27.12.2010. № 97. Ст. 3443.
35. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р. Офіційний вісник України від 21.06. 2013 р. № 44. Ст. 1581.
36. Електронна демократія: навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловійов. Київ, 2015. С. 5.

-
37. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р. Офіційний вісник України від 21.06. 2013 р. № 44. Ст. 1581.
 38. Електронна демократія: навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов. Київ, 2015. С. 31.
 39. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р. Офіційний вісник України від 21.06. 2013 р. № 44. Ст. 1581.
 40. Павлютенкова М. Ю. Электронная демократия и электронное правительство – предпосылка эффективного государства XXI века. URL: <http://www.um.dp/pdf/egovernment.pdf>
 41. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf>
 42. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf>
 43. Закірова С. Електронні петиції в Україні: становлення системи та механізм дії Центр досліджень соціальних комунікацій URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-diji&catid=8&Itemid=350
 44. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28784.pdf>

Навчальне видання

Валентин Ярославович Малиновський

Наталія Вітіславна Грицяк

Андрій Іванович Семенченко

Загальна редакція

Андрій Іванович Семенченко, Валерій Михайлович Дрешпак

**ЕЛЕКТРОННЕ УРЯДУВАННЯ
ТА ЕЛЕКТРОННА ДЕМОКРАТІЯ**
Навчальний посібник у 15 частинах

Частина 1

**ВСТУП ДО КУРСУ.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ
ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ**

Формат 60×90/16.

Папір офс. 80 г/м². Гарн. Таймс. Друк офс.

Ум. друк. арк. 4,5. Авт. арк. 3,0.

Наклад 500 прим.

Видавець та друк: ФОП Москаленко О. М.,
print.ukr@gmail.com